

A top-down view of several children sitting on a wooden floor, engaged in a large-scale drawing activity on a white sheet of paper. The children are using various colored pencils and markers. The drawing features a variety of colorful elements, including hearts, flowers, and abstract shapes. Some text is visible on the paper, such as "MYLIC ACIC" and "MA". A box of colored pencils is open on the left side of the paper. The children are focused on their work, with some looking at the camera and others looking down at their drawings.

KAS NAUJO UGDymo(SI) SRITIES „AŠ IR BENDRUOMENĖ“ TURINYJE?

9 knygelė

**Bendrai finansuoja
Europos Sąjunga**

**Nacionalinė
švietimo
agentūra**

Rekomendacijos „Patirkime vaikystę“ dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo parengtos įgyvendinant Europos Sąjungos bendrai finansuojamą projektą „Ikimokyklinio ugdymo turinio kaita“ (Nr. 10-014-P-0001). Projektą įgyvendino Nacionalinė švietimo agentūra.

Ikimokyklinio ugdymo rekomendacijas „Patirkime vaikystę“ parengė autorių grupė: Ona Monkevičienė (grupės vadovė), Milda Brėdikytė, Alvyra Galkienė, Laimutė Jankauskienė, Tatjana Jevsikova, Laura Kamandulytė-Merfeldienė, Sonata Latvėnaitė-Kričienienė, Rita Makarskaitė-Petkevičienė, Edita Maščinskaitė, Emilija Sakadolskienė, Viktorija Sičiūnienė, Stasė Ustilaitė, Birutė Vitytė.

Kalbos redaktorė Nijolė Šorienė

Fotografės: Laura Deliusinė ir Loreta Kondratė

Dizainerė Silva Jankauskaitė

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos
integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS)
portale ibiblioteka.lt

ISBN

Ona Monkevičienė

KAS NAUJO UGDymo(SI) SRITIES „AŠ IR BENDRUOMENĖ“ TURINYJE?

2026

TURINYS

1. Kuo aktualus ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys? / **5**
 2. Kaip Gairėse pateiktas ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys? / **6**
 3. Žmonės ir vietovės: kaip padėti vaikui patirti pasaulį ir savo vietą jame? / **11**
 4. Praeitis, dabartis, ateitis: kaip padėti vaikui patirti asmeninio ir istorinio laiko tėkmę? / **25**
 5. Kaip integruoti emocinių ir elgesio problemų ankstyvosios prevencijos programas į mokyklos ikimokyklinio ugdymo programą? / **41**
 6. Kaip ikimokyklinio ugdymo(si) turinys „Aš ir bendruomenė“ dera su priešmokykliniu ugdymo(si) turiniu? / **44**
- Naudingos nuorodos / **46**
- Naudota literatūra / **48**

1.

KUO AKTUALUS UGDYMOSI) SRITIES „AŠ IR BENDRUOMENĖ“ TURINYS?

Pirmaisiais mėnesiais ir metais po gimimo vaikas mokosi užmegzti ir palaikyti artimus emocinius ryšius su mama, tėčiu, broliais, seserimis, seneliais. Mylinčioje, rūpestingoje aplinkoje jis jaučiasi saugus, mokosi išreikšti savo poreikius ir emocijas, perima bendravimo būdus. Jis stengiasi rasti ir suprasti savo vietą šeimoje. Aplinkinių atsakas į vaiko emocijų raišką, tyrinėjimo veiksmus ar elgesį padeda vaikui geriau suprasti save ir savo vertę.

Pradėjęs lankyti ikimokyklinio ugdymo mokyklą (toliau – mokykla), vaikas patenka į platesnę bendruomenę. Jam svarbu išmokti gyventi ir sugyventi su kitais vaikais, kartu žaisti, tyrinėti, kurti, saugiai ir prasmingai bendraujant ir bendradarbiaujant.

Svarbu užmegzti artimą ryšį su mokytojais, mokytis per sąveikas su jais, jaučiant palaikymą ir padrąšinimą. Svarbu įsilieti į visos mokyklos gyvenimą. Tyrinėdami, bendraudami, išgyvendami įvairias emocijas vaikai patiria vis stiprėjančią savivokos ir priklausymo grupei ir mokyklos bendruomenei jausmą.

Mokykla atveria platesnes galimybes pažinti pasaulį. *Ikimokyklinio ugdymo programos gairėse* (toliau – *Gairės*), kaip ir šiuolaikinėse daugelio užsienio šalių (Suomijos, Norvegijos, Švedijos, Australijos, Italijos ir kt.) ikimokyklinio ugdymo programose, įtvirtinta ryški socialinė-istorinė-kultūrinė vaiko ugdymo(si) kryptis. Socialinė ugdymo(si) kryptis akcentuoja, kad vaikui yra svarbu tyrinėti žmonių įvairovę, pajauti, kuo jis panašus į kitus ir kuo nuo jų skiriasi, svarbu mokytis būti ir veikti drauge, gerbiant skirtumus ir nepažeidžiant kito orumo. Istorinė ugdymo(si) kryptis aktualizuoja vaiko asmeninio ir istorinio laiko tėkmės patyrimą, kartu su mokytojais kuriant praeities paveikslą iš savo ar savo šalies žmonių gyvenimo praeityje įrodymų. Kultūrinė ugdymo(si) kryptis apima vaikams kuriamas galimybes tyrinėti žmonių bendruomenes, jų gyvenimo būdą, suprasti, kas yra Tėvynė, Lietuva, kuo jos žmonės, jų kalba, papročiai, gyvenimo būdas skiriasi nuo kitų šalių, ugdantis tautinio, kalbinio ir pilietinio tapatumo pradmenis.

Taigi, ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys yra esminis vaiko asmenybės ūgčiai.

Kaip šios ugdymo(si) srities turinys pateiktas *Gairėse*, pristatome kitame poskyryje.

2. KAIP GAIRĖSE PATEIKTAS UGDymo(SI) SRITIES „AŠ IR BENDRUOMENĖ“ TURINYS?

Šiame skyrelyje pristatysime, kaip ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys yra pateiktas *Gairėse* (*Gairės*, 38–38.9.3). Kad būtų aiškiau, pateikiame 1 paveikslą. Jis leidžia pamatyti visuminį ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ vaizdą: esmines struktūrines šios turinio srities dalis, jų tarpusavio sąsajas ir integracinius ryšius su kitomis ugdymo(si) sritimis.

Ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ centre yra **vaiko asmeninė ūgtis**. Asmeninė ūgtis apima turinio dalį „**Kas aš?**“ (**savivoka**), t. y. supratimą apie save kaip unikalų asmenį, kuris

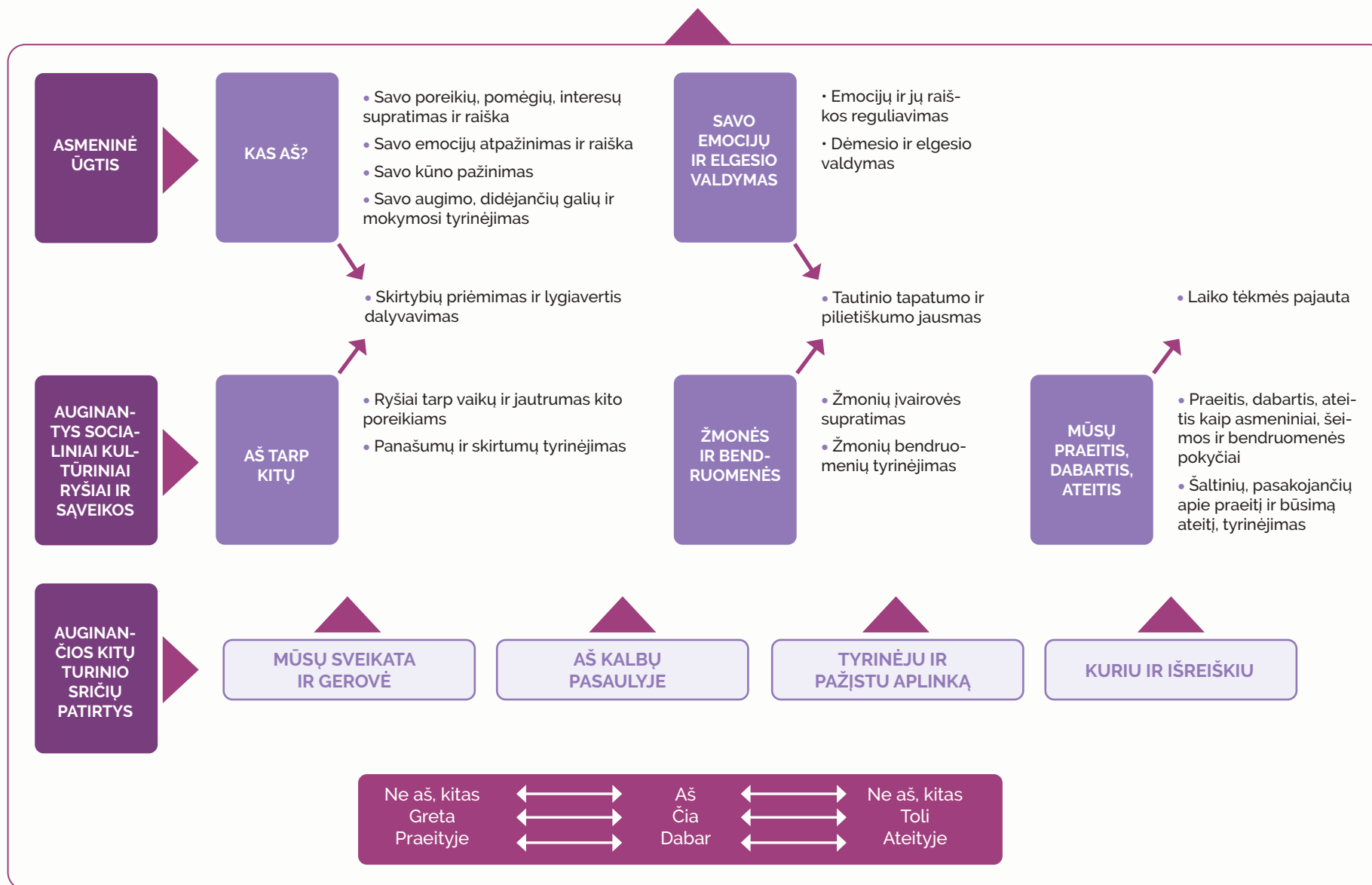
auga, keičiasi, įgyja vis daugiau galių, mokosi priimti savo gyvenimui ir ugdymuisi aktualius sprendimus (*Gairės*, 38.5). Turinio dalis „Kas aš?“ susideda iš turinio, skirto savo poreikių, pomėgių, interesų, supratimui ir raiškai (*Gairės*, 38.5.1); savo emocijų atpažinimui ir raiškai (*Gairės*, 38.5.2); savo kūno pažinimui (*Gairės*, 38.5.3); savo augimo, didėjančių galių ir mokymosi tyrinėjimui (*Gairės*, 38.5.4).

Turinys, orientuotas į **skirtybių priėmimą ir lygiavertį dalyvavimą** (*Gairės*, 38.7.3), taip pat svarbus vaiko asmeninei ūgčiai, nes prisideda prie jo mokymosi būti greta kitų ir su kitais.

1 pav. Ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys Gairėse

Auginamos vaiko galios: pasitikintis, besirūpinantis savimi ir kitais, jautrus socialinei ir kultūrinei įvairovei, komunikabilus, lanksčiai mąstantis, kūrybingas, sėkmingai besimokantis

Kita vaiko asmeninei ūgčiai reikšminga turinio dalis yra „**Savo emocijų ir elgesio valdymas**“ (savireguliacija, savikontrolė). Ši turinio dalis apima emocijų ir jų raiškos reguliavimą (Gairės, 38.6.1), dėmesio ir elgesio valdymą (Gairės, 38.6.2) ir padeda vaikams išmokti valdyti impulsus, išvengti žalingų poelgių, įveikti kliūtis bei iššūkius, valdyti santykių kūrimą ir mokymąsi (Gairės, 38.6).

Vaiko asmeninei ūgčiai taip pat aktualus turinys, plėtojantis tautinio tapatumo ir pilietiškumo jausmą (Gairės, 38.8.3) ir laiko tėkmės pajautą (Gairės, 38.9.1), kuris neatsiejamas nuo vaiko socialinių kultūrinių sąveikų ir ryšių su kitais žmonėmis.

Vaiko asmeninei ūgčiai skirtas turinys grindžiamas patirtinėmis veiklomis, padedančiomis vaikui geriau pajusti save, savo kūną, poreikius, interesus, pratintis valdyti emocijas ir dėmesį. Vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus, yra sociali būtybė. Sėkmingai augti ir vystytis jis gali tik sąveikoje su kitais žmonėmis, artimiausia socialine ir kultūrine aplinka. Todėl kita ugdymo(si) sritis „Aš ir bendruomenė“ turinio dalis yra vaiką **uginantys socialiniai kultūriniai ryšiai ir sąveikos**. Šią dalį sudaro turinys „**Aš tarp kitų**“ (socialiniai ryšiai su kitais žmonėmis) (Gairės, 38.7). Tai turinys, skirtas mokytis užmegzti ir palaikyti asmeninius ryšius, mokytis sugyventi, bendrauti ir bendradarbiauti. Turinys „Aš tarp kitų“ apima ryšius tarp vaikų ir jautrumą kito poreikiams (Gairės, 38.7.1), panašumų ir skirtumų tyrinėjimą (Gairės, 38.7.2), skirtųjų priėmimą ir lygiavertį dalyvavimą (Gairės, 38.7.3).

Turinio daliai „Aš tarp kitų“ labai svarbūs **vaiko tyrinėjimai „Aš – ne aš“, „Aš – kitas“**, kurie padeda geriau suprasti save. Tyrinėdamas vaikas nuolat gretina save su kitais: kaip atrodo aš, o kaip atrodo kitas, ką jaučiu aš, o ką jaučia kitas, kas patinka man, o kas patinka kitam. Ir taip, gretindamasis su kitais, aptinka ir įsidėmi sau būdingus ypatumus, supranta, kuo jis panašus į kitus ir kuo nuo jų skiriasi.

Vaiko socialiniams kultūriniais ryšiams ir sąveikoms auginti skirta ir kita turinio dalis „**Žmonės ir bendruomenės**“ (socialinio, kultūrinio, geografinio raštingumo prielaidos), padedanti vaikams atrasti ir suprasti žmonių kultūrinę įvairovę, žmonių bendruomeninius ryšius, asmeniškai prasmingus dalyvavimo įstaigos bendruomenėje būdus, ugdantis tautinio ir pilietinio tapatumo jausmus (Gairės, 38.8).

Turinys „Žmonės ir bendruomenės“ apima žmonių įvairovės supratimą (Gairės, 38.8.1) – artimiausios aplinkos (šeima, grupė, mokykla), miesto / kaimo, šalies, pasaulio žmonių išvaizda, apranga, kalbos ir kt.; žmonių bendruomenių tyrinėjimą (Gairės, 38.8.2) – kas sieja bendruomenių narius: emociniai ryšiai, rūpinimasis vienu kitais (šeima), bendras buvimas, bendra veikla, draugystės ryšiai (ugdymo įstaigos bendruomenė), kalba, papročiai, tradicijos, tautosaka, tautodailė, etnomuzika, amatai (tautybė), demokratinės vertybės, demokratinis gyvenimo būdas (valstybė); tautinio tapatumo ir pilietiškumo jausmą kaip vaiko asmenybinės ūgties komponentą (Gairės, 38.8.3).

Turinio „Žmonės ir bendruomenės“ tyrinėjimas vaikystėje vyksta dviem būdais: tyrinédamas **vaikas nuolat gretina save su kitais „Aš – kitas“, taip pat geografinės erdvės požiūriu „Čia – greta – toli“**. Pirmiausia vaikas patiria panašumus ir skirtumus šeimoje ir grupėje „Aš – kitas, greta“, vėliau gali patirti savo, kaip Lietuvos gyventojų, ir kaimyninių bei kai kurių pasaulio šalių gyventojų skirtumus „Aš – kitas, toli“.

Vaiko socialiniams kultūriniais ryšiams ir sąveikoms auginti aktuali dar viena turinio dalis – **„Mūsų praeitis, dabartis, ateitis“ (socialinio, kultūrinio, istorinio raštingumo prielaidos)**, padedanti vaikams tyrinėti praeitį, dabartį, ateitį ir suprasti žmonių gyvenimo bėgant laikui pokyčius (*Gairės*, 38.9). Šis turinys apima vaiko asmeninę laiko tėkmės pajautą (*Gairės*, 38.9.1); praities, dabarties, ateities kaip asmeninių, šeimos ir bendruomenės pokyčių tyrinėjimą (*Gairės*, 38.9.2) – vaiko, jo šeimos narių, miesto / kaimo, šalies žmonių gyvenimas dabar, netolimoje ir tolimoje praeityje, galimi gyvenimo pokyčiai ateityje; šaltinių, pasakojančių apie praeitį ir būsimą ateitį, tyrinėjimas – kas mums gali ką nors papasakoti apie praeitį, dabartį, ateitį (*Gairės*, 38.9.3).

Turinį „Mūsų praeitis, dabartis, ateitis“ vaikas tyrinėja, gretindamas tai, kas vyksta dabar, su tuo, kas vyko praeityje ir gali vykti ateityje: **„Aš – dabar, praeityje, ateityje“, „Kitas, kiti – dabar, praeityje, ateityje“**. Gretinimas, kontrastavimas padeda vaikams patirti savo ir kitų gyvenimą laiko tėkmės, t. y. istorinėje, perspektyvoje.

Ugdymo(si) turinio komponentai „Aš tarp kitų“, „Žmonės ir bendruomenės“, „Mūsų praeitis, dabartis, ateitis“ sukuria aplinką vaiko asmeninei ūgčiai, t. y. asmeninio, tautinio ir pilietinio tapatumo plėtotei.

Vaiko asmeninei ūgčiai plėtotis palankias sąlygas sukuria ne tik ugdymo(si) „Aš ir bendruomenė“ turinys, bet ir kitų ugdymo(si) sričių turinys. 1 paveiksle šis turinys pavadintas **„Auginančios kitų turinio sričių patirtys“**. Jis rodo ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ **integracinius ryšius** su kitomis ugdymo(si) sritimis: „Mūsų sveikata ir gerovė“, „Aš kalbų pasaulyje“, „Tyrinėju ir pažįstu aplinką“, „Kuriu ir išreiškiu“.

Turinio „Kas aš“ aspektui „savo poreikių, pomėgių, interesų supratimas ir raiška“ palankias sąlygas kuria visos ugdymo(si) sritys – dalyvaudamas visų turinio sričių veiklose vaikas aiškiau patiria, kas jam patinka, t. y. kokie yra jo asmeniniai poreikiai, pomėgiai, interesai.

Turinio aspektui „savo emocijų atpažinimas ir raiška“ dėkin gas sąlygas taip pat sukuria visos ugdymo(si) sritys – vaikas tyrinėja savo emocinį santykį su visų turinio sričių veiklomis (judėjimu, komunikavimu, pažinimu, kūryba); mokosi atsilaaiduoti („Mūsų sveikata ir gerovė“); išbandyti neverbalinius emocijų raiškos būdus ir įvardyti emocijas, kalbėtis apie jas („Aš kalbų pasaulyje“); reguliuoti emocijas žaisdamas kartu su kitais, patirti ir išlieti jas meninės raiškos priemonėmis, atsilaaiduoti, nusiraminti („Kuriu ir išreiškiu“).

Savo kūną ir jo galimybes vaikas pažįsta aktyviai judėdamas, per judesį patirdamas, kaip jo kūnas ir atskiros jo dalys „veikia“, ko reikia, kad kūnas augtų (sveikas maistas), kad nepervargtų (judėjimo ir poilsio ritmas), kad būtų saugus („Mūsų sveikata ir gerovė“); komunikacijai naudodamas kūno padėtis, gestus, veido išraiškas, balsines reakcijas, kalbėjimą („Aš kalbų pasaulyje“). Kūno galimybes vaikas patiria visais pojūčiais (skonių, rega, klausa, lytėjimu, veiksmas) pažindamas aplinkos daiktus, orus, fizikinius reiškinius, augindamas ir rūpindamasis augalais, gyvūnais, ilgį matuodamas pėdomis, žingsniais, nusakdamas daiktų padėtį erdvėje savo kūno atžvilgiu ir kt. („Tyrinėju ir pažįstu aplinką“). Kūno galimybes taip pat patiria žaisdamas savo kūnu ir jo judesiais, šokio judesiais atliepdamas muziką, muzikuodamas kūno perkusija ir instrumentais, kurdamas vaizdus grafinės ir kitos raiškos priemonėmis („Kuriu ir išreiškiu“).

Savo augimą, didėjančias galias ir mokymąsi vaikas patiria per visas ugdymo(si) sritis – stebėdamas, ką gebėjo anksčiau, o ką geba dabar, žiūrindamas savo ankstesnius ir dabartinius kūrybos darbus, rašinėjimus ir pan.

Mokymuisi būti greta kitų ir su kitais, skirtųjų priėmimui ir lygiaverčiam dalyvavimui ypač svarbus yra vaikų žaidimas kaip savo patirčių ir socialinių santykių tyrinėjimas, prisiderinimas prie kitų, bendrumo jausmo dainuojant, muzikuojant, šokant, vaidinant patyrimas („Kuriu ir išreiškiu“); judėjimas poroje ir grupėje („Mūsų sveikata ir gerovė“); įvairių bendravimo ir komunikacijos būdų įvaldymas, kalbų ir kultūrų pažinimas („Aš kalbų pasaulyje“), idėjų generavimas ir tikrinimas

drauge, dalinimasis radiniais („Tyrinėju ir pažįstu aplinką“).

Savo emocijų ir elgesio valdymui reikšmingos visos ugdymo(si) sritys – prie mokymosi reguliuoti ir valdyti savo emocijas, elgesį, dėmesį prisideda visų turinio sričių veiklos, kuriose tenka suvaldyti spontaniškus impulsus, siekti tikslumo, reikia įdėti pastangų, įveikti kliūtis, laikytis taisyklių, paskatinti, motyvuoti save veikti, nors ir nelabai norisi, ir pan.

Tautinio tapatumo ir pilietiškumo jausmą stiprina galimybė girdėti ir bandyti suprasti kita kalba kalbančius, dainuojančius kitos kultūros atstovus, girdėti kitų kalbų (ne gimtosios) garso įrašus, dainų įrašus; matyti tekstus kita kalba ir pan. („Aš kalbų pasaulyje“). Per dainas, muzikinius žaidimus, ratelius ir kitokią muzikinę raišką vaikai susipažįsta su savo ir kitų tautų kultūros pavyzdžiais, įvairių stilių ir kultūrų muzika, šokiais, vaizduojamojo meno kūriniais („Kuriu ir išreiškiu“).

Laiko tėkmės pajauta stiprėja, klausantis, stebint ar atliekant praeityje gyvenusių kūrėjų muzikos ir vaizduojamojo meno kūrinius, šokius, klausantis ir atliekant liaudies dainas, ratelius, stebint tautodailės darbus („Kuriu ir išreiškiu“), tyrinėjant praeities ir dabarties daiktus, kaip jie keitėsi, kaip tobulėjo („Tyrinėju ir pažįstu aplinką“), tyrinėjant dienos ritmą („Mūsų sveikata ir gerovė“), metų laikus („Tyrinėju ir pažįstu aplinką“).

Apibendrinami galime pasakyti, kad vaiko **asmeninei ūgčiai** labai svarbus ne tik ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys, jame plėtojami vaiką auginantys socialiniai kultūriniai ryšiai ir sąveikos, bet ir visos kitos ugdymo(si) sritys.

3. ŽMONĖS IR VIETOVĖS: KAIP PADĖTI VAIKUI PATIRTI PASAULĮ IR SAVO VIETĄ JAME?

Globalizacijos tendencijos pasaulyje lemia tai, kad mus visus įvairiose srityse vienija pasauliniai tinklai: vaikai su tėvais atostogauti keliauja į įvairias pasaulio šalis; Lietuvoje gyvena įvairių tautybių šeimos; parduotuvių lentynose guli egzotiniai vaisiai; veikia kinų, japonų, italų ir kitų šalių maisto restoranai ir kavinės; informacijos gavimą ir susisiekimą supaprastina socialiniai tinklai. Tai natūraliai plečia vaikų supratimą apie žmones ir vietas, atveria didesnes šios ugdymosi srities galimybes.

ŽMONĖS IR VIETOVĖS

Kur pasaulyje kas nors yra?

Aš, mano namas, miestas / kaimas, Lietuva, Europos žemynas, Žemė

Kas būdinga vietovėms?

Orai, augalai, gyvūnai, žemės paviršius, vandens telkiniai

Koks ryšys tarp vietovės ir joje gyvenančių žmonių?

Išvaizda: odos, plaukų spalva; apranga, maistas, būstai, gyvenimo būdas

Kokie judėjimo iš vietovės į vietovę, susisiekimą būdai?

Transporto priemonės, bendravimo priemonės

Žemėlapiai ir ženklai juose

Žemynų, vandenynų, upių, šalių žymėjimas

Kad vaikai įgytų žmonių ir vietovių Žemėje supratimą, svarbu plėtoti šiuos jų gebėjimus ir patirtis (2 pav.): gerinti orientavimąsi erdvėje (Kur pasaulyje kas nors yra?), kaupti patirtis apie atskirus vietovėms būdingus požymius (Kas būdinga vietovėms?), gilinti priežastinių ryšių supratimą (Koks ryšys tarp vietovės ir joje gyvenančių žmonių?), patirti ir aiškintis judėjimo, susisiekimą, bendravimo būdus su nutolusių vietovių žmonėmis (Kokie judėjimo iš vietovės į vietovę ir susisiekimą būdai?), gebėjimą suprasti, naudoti ir kurti planus ir žemėlapius (Žemėlapiai ir ženklai juose) (Fromboluti & Seefeldt, 1999; Kelly, 2005; Scoffham, 2019).

2 pav. Vaikų patirčių kaupimo ir gebėjimų ugdymosi kryptys turinio srityje „Žmonės ir bendruomenės“

Ugdydami 2–3 metų vaikus, galime kelti klausimus ir kartu su vaikais ieškoti: Kur yra mano lovytė miegamajame? Kur yra žaidimų erdvė? Kur yra sūpynės mūsų darželio kieme? Vaikai eina link ieškomos vietos ant grupės grindų išdėliotomis pėdutėmis. Lauke stebi rodykles, spėlioja, kokią kryptį jos rodo. Su vaikais ieškome „lobio“, slėpynių vietų ir pan.

3–4 metų ir vyresni vaikai jau geba ne tik ieškoti objektų, orientuodamasi pagal ženklus ar planą, bet ir patys kurti (apliukuoti, lipdyti, piešti) grupės, lauko aikštelės maketą ar planą. Vaikai gali pasiimti kokį nors žaisliuką ir plane surasti vietą, kurioje jis paprastai būna, ir ten jį padėti. Su 3–4 metų vaikais kaimo ar gatvės, kurioje yra mokykla, žemėlapyje, makete, plane ieškome, kur yra mūsų mokykla. Eidami gatve, kurioje yra mokykla, stebime namus, medžius, sustoję prie kiekvieno namo ar medžio, jį surandame plane ar žemėlapyje ir nuspalviname. Atkreipiame dėmesį į praeivius: kokie žmonės – jauni, seni, vaikai – gyvena mūsų gatvėje. Stebime judėjimą gatve: vieni gyventojai eina pėsčiomis, kiti važiuoja automobiliais ar autobusais ir pan. Stebime ir bandome nupiešti pamatytus ženklus: namo numerį, autobusų stotelės ženklą ir pan.

Šio amžiaus vaikai jau geba ne tik ieškoti „lobio“, bet ir patys slėpti „lobį“, išdėlioti rodykles ar ženklus, kurie padėtų tą „lobį“ rasti. Vadovaujami mokytojo gali sukurti laišką, kuriame visi ženklai būtų pavaizduoti reikiamo nuoseklumo tvarka.

4–5 metų ir vyresni vaikai Lietuvos žemėlapyje ieško ir žymi vietas: Kur yra Gedimino pilis? Kur yra Lietuvos sostinė? Kur yra mano miestas / kaimas? Kur gyvena mano seneliai? Kur yra ežeras (jūra, upė), prie kurio atostogavau? Kur yra Dinozaurų parkas (pėsčiųjų takas, apžvalgos bokštas), kuriame buvau?

Lietuvos žemėlapyje vaikai surado Skuodą, mergaitės senelių gyvenamąją vietą

Pasaulio žemėlapyje, ant Žemės gaublio vaikai ieško: Kur yra mūsų Lietuva? Kokios šalys yra Lietuvos kaimynės? O kurios šalys yra labai toli nuo Lietuvos? Kurių šalių teritorijos pagal plotą labai didelės? O kurių teritorijos mažos? Kur yra šalis, kurioje lankiausi kartu su šeima? Kokie yra Lietuvos ir sudominusios šalies simboliai: vėliava, herbas?

Su vaikais tyrinėjame, kokie yra orai čia, kur dabar esu, ir kokie orai ten, kur gyvena seneliai (vaikai gali žymėti orus grupės orų kalendoriuje, skambiname seneliams pasiteirauti, kokie orai pas juos). Arba aiškinamės, kokie orai yra Lietuvoje ir kitoje dominančioje šalyje (mokytojo padedami, vaikai naudojami socialiniais tinklais arba knygomis).

Europos žemėlapyje mergaitė pastebėjo Lietuvos vėliavą

Su vaikais tyrinėjame, kokie augalai auga ir kokie gyvūnai gyvena Lietuvoje ir kitoje juos sudominusioje šalyje. Svarstome, kodėl kitoje šalyje auga kitokie augalai ir gyvena kitokie gyvūnai. Kaip jie yra prisitaikę prie gamtos sąlygų? Žiūrinėjame vaikams skirtų enciklopedijų puslapius: „Dulkėtos dykumos“, „Drėgnieji atogrąžų miškai“, „Lediniai ašigaliai“, „Aukštai kalnuose“, „Sraunios upės“, „Karštis ir šaltis“, „Kur jie gyvena?“ (Įdomusis pasaulis. Mano pirmoji enciklopedija, 2021) ir kitas (žr. Naudingos nuorodos. Ką žiūrinėti ir skaityti su vaikais: žmonės ir vietovės).

◀ *Pasaulio žemėlapyje vaikai ieško Lietuvos*

Vaikai taip pat tyrinėja, kaip atrodo, kokiuose namuose gyvena, kaip rengiasi, ką valgo, kaip pramogauja kitose šalyse gyvenantys žmonės. Su vaikais žiūriniame ir skaitiniame enciklopedinius tekstus: „Kiek žmonių gyvena pasaulyje?“, „Kokius lauko žaidimus žaidžia kitų šalių vaikai?“, „Kiek kalbų yra pasaulyje?“ (Kitsy enciklopedija vaikams, 2022). Vaikai aiškinasi, į kurias vietas galima nuvažiuoti automobiliu ar traukiniu, iki kurių vietovių reikėtų plaukti laivu ar skristi lėktuvu.

Tyrinėjimui gali būti naudojami įvairūs žemėlapiai, žemėlapiai-dėlionės, gaubliai, pripučiami gaubliai, gaubliai-dėlionės, vaikų enciklopedijos, kuriuose pateikta informacija apie tam tikrose vietovėse augančius augalus ir gyvūnus, taip pat ir apie kultūrinius objektus, regionus, šalis, jų simbolius.

Dėliodami žemynų dėliones su vaikais klausomės pritaikytų dainelių.

▶ **Trumpa dainelė apie žemynus.**

Muzika ir žodžiai – A. Kundrotienės

Tinklapis – Krikščioniškas mokymas šeimoje. <https://www.youtube.com/watch?v=8Jke6FR8Bj4>

Šiuo atveju prasminga naudoti interaktyvius žemėlapius ir gaublius su papildytos realybės funkcija, kuomet vaikas, nukreipęs planšetinį kompiuterį į norimą žemėlapio vietą, pamato išskylančius augalų ar gyvūnų vaizdus ir pats atranda, kas ten gyvena, kokie kultūriniai objektai yra.

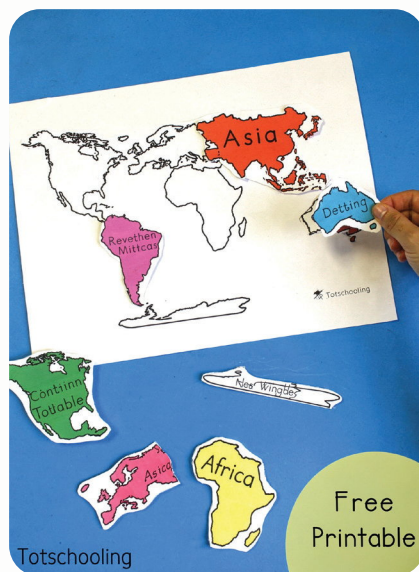

◀ *Pripučiamas gaublys augalų, gyvūnų ir kultūrinių objektų tyrinėjimo žaidimams*

Interaktyvus žemėlapis su papildytos realybės funkcija

Vaikams pritaikytos yra pasauliui pažinti skirtos Montessori priemonės: žemynų, šalių dėlionės, žemėlapiai, gaubliai ir gyvūnėlių figūrėlės.

Montessori priemonės pažinti pasaulį

Internete galime rasti vaikams pritaikytų priemonių, telieka tik žemynų pavadinimus užrašyti lietuvių kalba.

Žemėlapių tyrinėjimas ir žiūrinėjimas vaikams bus daug prasmingesnis, jeigu susiesime tai su jiems aktualiomis pažinimo veiklomis.

Rekomenduojame keletą krypčių, kurios įtraukia vaikus į prasmingus tyrinėjimus

1. Lietuvos kaip šalies, turinčios savo teritoriją, tyrinėjimas.

Šiems tyrinėjimams susidaro daugybė prasmingų situacijų. Pavyzdžiui, vaikai į grupę sugrįžta po vasaros atostogų. Vieni atostogas leidžia pas senelius, kiti su tėvais (globėjais) poilsiauja prie jūros ar ežero, keliauja po Lietuvą ir pan. Vaikai turi daug įspūdžių ir patirčių, kuriomis dalinasi, vieni kitiems rodo parsivežtus suvenyrus – jūros ar lauko akmenėlius, surastą paukščio plunksną, iš gamtos objektų pasigamintus žaislus, o žemėlapiais pasinaudoja erdviniam vaizdui susikurti, kiek viena ar kita aplankyta vieta yra nutolusi nuo jų gyvenamosios vietos.

Ruošdamiesi Lietuvos valstybinėms šventėms, su vaikais kalbamės apie Lietuvą kaip valstybę, turinčią savo sostinę, teritoriją, kalbą, žmones, siejamus papročių, tradicijų, demokratinį vertybių. Susikuria galimybė žemėlapyje patyrinti ne tik šalies vietas, bet ir jos sienas, kaimynystę. Vaikai gali dalintis patirtimi, kuriose kaimyninėse šalyse lankėsi, ką ten matė, kokie ten žmonės. Su vaikais pasikalbame, kaip svarbu turėti gerus kaimynus.

Mergaitė susidomėjo Lietuvos simboliais

2. Ruošimasis kelionėms ir įsivaizduojamos svajonių kelionės.

Jei kuris nors vaikas ar jo tėvai prasitaria, kad kartu su vaiku ruošiasi į poilsinę ar pažintinę kelionę į kitą šalį, gali išsiplėtoti veikla „**Padėk draugui pasiruošti kelionei**“. Vaikai drauge tyrinėja žemėlapius ir, mokytojo padedami, suranda šalį, į kurią keliaus draugas, apžiūri jos vėliavą, įvertina šalies dydį. Diskutuojuame, ar kelionei pasirinkta šalis yra toli, ar arti, parenkame keliavimo priemonę (automobilis, traukinys, laivas, lėktuvas ar kt.). Vaikai gali tą priemonę nupiešti, nulipdyti, sukonstruoti.

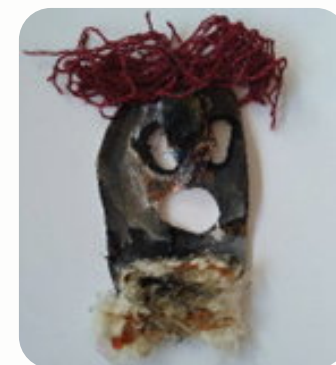
Mokytojo padedami, vaikai aiškinasi, kokie orai toje šalyje ir kokių drabužių prireiks. Persirenginėdami vaizduoja vietinių gyventojų drabužius. Taip pat gali domėtis, kokia kalba ten kalba žmonės, ir, mokytojo padedami, sužinoti keletą žodžių, pabandyti išmokti juos tarti. Tikėtina, jog vaikai aiškinsis, ką žmonės ten valgo, ir ar draugui bus skanu. Gali pasidomėti, kaip vietiniai žmonės puošiasi, kokia yra tos šalies muzika, meno dirbiniai ir pan. Tinka viskas, kur vaikus nuves jų smalsumas. Draugui sugrįžus iš kelionės, grupėje atsiras dėžutė su suvenyrais (susitariame su tėvais ir patys pasirūpiname): toje šalyje augančių žolelių arbata, kvapniu muilu, egzotiniu vaisiumi, svarbiausio kultūrinio objekto statulėle, tradiciniu žaislu, vaikiška apyranke ir pan. Vaikai galėtų skanauti, uosti, liesti objektus, klausytis šalį aplankiusio draugo ir jo tėvų įspūdžių. Vaikams pasiūlome susiruošti į grupės svajonių kelionę. Tegul patys vaikai kurs kelionės į svajonių šalį žemėlapij, pavaizduos šalies sienas, šalyje tekančias upes ir pan., naudodami analogiškas kaip žemėlapiuose spalvas ar ženklus. Vaikai fantazuos, koks ten klimatas, kas ten gyvena, kuo puošiasi, ką valgo. Kelionių motyvas sukuria prielaidas gretinti dvi šalis: Lietuvą ir kitą šalį, domėtis jų kultūriniais skirtumais.

3. Paukščių kelionių į žiemojimo vietas tyrinėjimas. Rudenį, kai paukščiai išskrenda žiemoti į šiltuosius kraštus, gali kilti

idėja patyrinėti, kur ir koku keliu jie skrenda, kur žiemoja ir kokie ten būna orai tuomet, kai pas mus žiema ir šalta. Galime sutarti, **kad tyrinėsime gandrų kelionę**. Vaikams paruošime gandrų kelionės (migracijos kelio) maršruto šalių (Lenkija, Turkija, Egiptas), per kurias skrenda gandrai, kontūrus ir šalių (Sudanas, Etiopija), kuriose gandrai žiemoja, kontūrus. Vaikai skatinami pagal šalių kontūrus atpažinti gandrų perskrendamas šalis žemėlapyje, surasti šalis, kuriose gandrai žiemoja, ir nubrėžti gandrų kelią nuo Lietuvos iki žiemojimo vietų. Veikdami vaikai dalinsis jau turima patirtimi apie gandrų, jų lizdus, maistą, žiūrinės knygas apie šiuos paukščius, klausysis skaitomų istorijų. Vaikai, kurie su tėvais yra pabuvoję vienoje ar kitoje šalyje, kurią perskrenda gandrai, dalinsis įspūdžiais, kelionių nuotraukomis. Be to, vaikai įvairiais būdais rinks informaciją (iš enciklopedijų vaikams, interaktyvių žemėlapių, pasakojimų, o kartu su mokytoju ir iš socialinių tinklų, gamtos filmų) apie tenykštes oro sąlygas, gamtą, ar yra gandrų priešų, kuo gandrai ten minta ir pan. Pieš piešinius, lipdys gamtos objektus ir kitaip pateiks sužinotą informaciją, sudėdami piešinius ir kitus savo darbus šalia gandrų kelio. Tai padės vaikams plėtoti supratimą apie vietas pasaulyje, šalis įvairiose Žemės vietose ir ryšį tarp skirtingų vietovių – gandrai yra mūsų šalies paukštis, bet jais džiaugiasi ir Afrikos šalių vaikai.

4. Įvairių būdų, kaip kurti kaukes, apyrankes, žaislus, išbandymas, iš parodų, mokytojo pasakojimų, vaizdo medžiagos, socialinių tinklų **sužinant, kaip tai daroma kitose šalyse**. Vaikai išbando Užgavėnių kaukių (velnias, ragana, ožys ir pan.) gaminimą. Stebi Italijos Venecijos karnavalo vaizdo įrašų ištraukas ir pabando pasigaminti Venecijos domino kaukę. Kartu vaikai aiškinasi, kurioje pasaulio vietoje yra Italija, kaip vyksta ir ką reiškia Venecijos karnavalas – pasislėpus po kauke, galima būti kuo

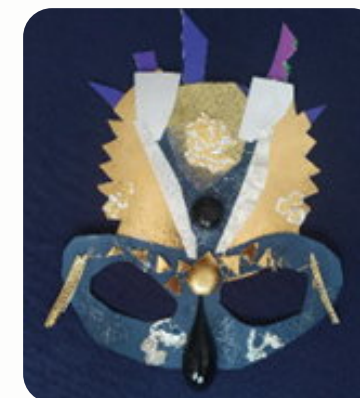
nori, galima žaisti, įsivaizduoti, fantazuoti. Vaikai žiūrinėja Afrikos maginės kaukes ir kuria gamtos dvasių kaukes. Jie aiškinasi, kur yra Afrika, ką reiškia ritualiniai šokiai su kauke – jie skirti užmegzti ryšį su protėviais, gamtos jėgomis, dievais. Vaikai gretina Užgavėnių kaukių prasmę – išvaryti žiemą (tamsą), prisišaukti pavasarį (šviesą), išgąsdinti blogąsias jėgas – su kitose šalyse gamintų kaukių naudojimo prasme ir įžvelgia panašumų bei skirtumų tarp Lietuvos ir kitų šalių papročių ir tradicijų.

Vaikai „prisimatuoja“ savo gamintas Užgavėnių kaukes

Vaikai išbando, kaip jaučiasi su savo sukurtomis Venecijos karnavalo domino kaukėmis

Vaikai įsijaučia į ritualinį šokį su savo sukurtomis Afrikos maginėmis kaukėmis

5. Aiškinimasis, kurios šalies yra daina, muzika, šokis, dailės kūrinys, pasaka ar jų kūrėjai. Kai vaikai mokosi naujos dainos, šokio, klausosi muzikos, pasakos, kuri sukurta kitoje šalyje, su vaikais galime pasikalbėti, kas tą dainą ar šokį sukūrė. Jei kūrinys autorinis, įvardykime meno kūrinio autorių. Žemėlapyje galime susirasti šalį, kurios dainą ar šokį atliekame, kurios šalies autoriaus muzikos ar grožinio literatūros kūrinio klausomės. Galime

Teatralizuotas koncertas „Kelionė po Europą“. Vaikai atlieka vokiečių liaudies dainą „Malūnas“

kalbėtis, kuo kitų šalių muzika, dailės, grožinės literatūros kūriniai panašūs ar skiriasi nuo vaikams žinomų lietuviškų kūrinių.

Toliau pateiksime pavyzdį, kaip vaikai pažįsta pasaulio vietas ir kai kuriuos kultūrinius jų ypatumus per skaitomas pasakas. Bavidge (2006) teigia, kad vaikams skirtose knygose (pasakos, istorijos ir kt.) dažnai vaizduojamos vietovės su išryškintomis aplinkos detalėmis, taip pat vaizduojamas ir žmonių gyvenimo būdas toje aplinkoje (pvz., kaime, pajūrio ar kalnų vietovėje). Daug esminės informacijos apie šalį atskleidžia pagrindiniai istorijų veikėjai.

KAUNO LOPŠELIO-DARŽELIO „VILNELĖ“ PROJEKTAS „PAŽINKIME PASAULĮ, SKAITYDAMI PASAKAS“

Kauno lopšelio-darželio „Vilnelė“ mokytojos Vaida Ramauskienė ir Vaida Nainė, siekdamos sužadinti vaikų patyrimą apie žmones ir vietas, taikė skirtingų šalių pasakų skaitymą. Kartą arba du kartus per savaitę vaikai klausėsi vienos iš pasaulio šalių pasakos. Ieškojo tos šalies žemėlapyje, tyrinėjo šalies vietą žemyne, apžiūrėjo jos vėliavą. Kalbėjosi, ką iš perskaitytos pasakos sužinojo apie šalį ir jos žmones. Piešė pagrindinius veikėjus ir labiausiai įstrigusius pasakos momentus. Dėliojo savo piešinius ant pasaulio žemėlapių, suprasdami, kad pasaulio šalys dalinasi vienos su kitomis savo kūryba.

◀ Vaikai prisime-
na, kurių šalių pa-
sakas jau skaitė
ir ant žemėlapyje
pažymėtų tų šalių
teritorijų pastato
šalių vėliavėles

Šalia vėliavėlių vaikai padeda pasakų veikėjų ar įsiminusių
pasakos epizodų piešinius: Afrikos žemyno Egipto pasakos
apie Nilą piešinį, Azijos žemyno Kinijos pasakos apie drakonus
piešinį ir, žinoma, Europos žemyno – Lietuvos pasakos apie
Eglę Žalčių karalienę, Italijos pasakos – apie Pinokį piešinius ▶

Vaikai varto knygeles. Prisimena skaitytas pasakas

Vaikai prašo mokytojos paskaityti dar vieną pasaką. Pasirenka knygele „Raudonkepuraite“

Pasikalba, ką iš pasakų sužinojo apie šalis, kurių pasakas skaitė

Iš mokytojos sužino, jog tai vokiečių pasaka. Susiranda Vokietiją žemėlapyje

Išklausę pasaką vaikai piešia pasakos veikėjus ir tai, kas paliko didžiausią įspūdį

Piešinius vaikai sudeda ant žemėlapių prie Vokietijos teritorijos ir vėliavos. Kalbasi, ką iš pasakos sužinojo apie dar vieną Europos šalį – Vokietiją ►

4.

PRAEITIS, DABARTIS, ATEITIS: KAIP PADĖTI VAIKUI PATIRTI ASMENINIO IR ISTORINIO LAIKO TĖKMĘ?

Laiką žmogus kasdieniame gyvenime supranta kaip tam tikrą linijinę sistemą, kurioje vieni įvykiai yra kažkur praeityje, kiti – dabartyje arba ateityje. Be to, įvykiai vienas kito atžvilgiu laike yra vienas prieš kitą, vienas po kito arba vykę, vykstantys, vyksiantys tuo pat metu. Jie turi trukmę – ilgesnę arba trumpesnę. Laiko sistema siejama su tėkmės iš praeities į ateitį idėja. Apie praeities įvykius žmogus mąsto kaip apie nepakeičiamus, apie ateities įvykius – kaip apie potencialiai pakeičiamus. Remiamasi supratimu, kad laiko tėkmė yra nepriklausoma nuo įvykių. Laikrodžiai ir kalendoriai padeda žmogui tiksliau nustatyti įvykio vietą ir trukmę laike.

Laiko linijos skirtingose kultūrose vaizduojamos keliais erdviniais būdais: žmogus, už jo nugaros – praeitis, priekyje – ateitis arba žmogus, jo kairėje pusėje praeitis, dešinėje – ateitis.

O KAIP LAIKĄ SUPRANTA VAIKAI? KAIP KEIČIASI JŲ LAIKO SAMPRATA?

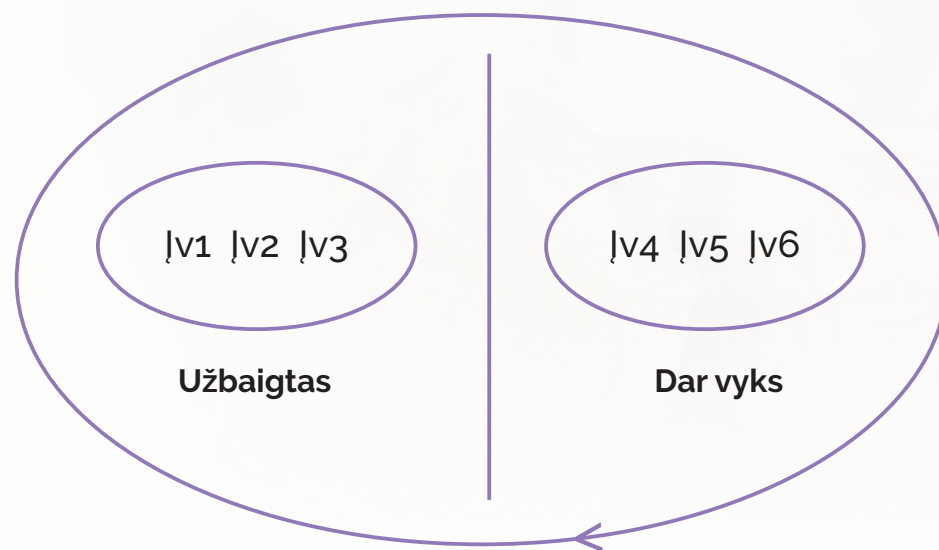
McCormack & Hoerl (2017) paaiškina, kaip skirtingo amžiaus vaikai supranta laiką (žr. 3, 4, 5, 6 paveikslus).

Pasikartojančių įvykių sekų vaizdiniai (18 mėn.–2 metų vaikai).

Vaikai iki dvejų metų prisimena tik pasikartojančių rutininių įvykių sekas arba numato, kad šių įvykių seka tuoj įvyks (3 pav., žodžio „Įvykis“ žymėjimas paveiksluose – Įv). Vaikai jaučia, kad kai kurie jų dienos įvykiai yra susiję tarpusavyje ir visada vyksta tuo pačiu nuoseklumu. Jaučia, kad vieni įvykiai yra jau užsibaigę, kiti – dar tik vyks. Tačiau vaikai dar neskiria praeities ir ateities sampratų. Pavyzdžiui, vaikas žino, kad žaidime „Ku-kū“, veidas pirmiausia uždengiamas lengva skarele, paskui skarelė nutraukiama nuo veido ir sakoma „Ku-kū“. Jaučia, kada žaidimas yra užbaigtas. Vaikas žino, kad vakare prieš miegą dar bus nurengiamas, prausiamas, šluostomas. Tačiau nenutrūkstamo laiko tėkmės jausmo vaikas dar neturi. Neturi linijinės laiko sampratos. Įvykių sekos egzistuoja tarsi nepriklausomos viena nuo kitos, nesusijusios viena su kita. Apie jas primena aplinkos ženklai – regėjimo lauke esanti skarelė ar į vonelę pilamo vandens garsai. Kai atpažįsta laiko sekas, vaikas tiesiog jaučia, kad po vieno įvykio seks kitas ir prisiderina prie įvykių sekos. Pavyzdžiui, jis žino, kad po lopšinės bus gedinama šviesa ir bus miego metas, tad ramiai nusiteikia miegui.

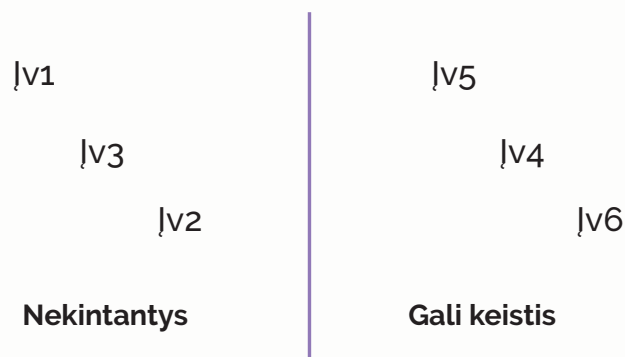
*Neįprastoje
aplinkoje berniukas
žaidžia žaidimą
„Ku-kū“ ▶*

3 pav. Pasikartojančių įvykių sekų vaizdiniai (18 mėn.–2 metų vaikai)

Ivykiais grindžiama laiko samprata (2–3 metų vaikai). Nuo dvejų iki trejų metų vaikų laiko samprata pakinta (4 pav.). Vaikai pradeda vartoti būtajį laiką, kai kalba apie įvykius, kurie jau įvyko. Jie retsykiais vartoja būsimąjį laiką, kalbėdami apie įvykius, kurie įvyks. Tačiau tikrosios praeities ir ateities sampratos, taip pat laiko linijos sampratos neturi. Vaikai tiesiog skirsto įvykius į dvi kategorijas – tuos, kurie jau įvykę, ir tuos, kurie įvyks, vartodami būtajį arba būsimąjį laiką. Pagrindinis intuityviai jaučiamas tokio skirstymo požymis yra tai, kad praeities įvykių negalime pakeisti, jie yra nekintantys. Tuo tarpu ateities įvykiai gali keistis, gali tiesiog ir neįvykti. Be to, šio amžiaus vaikas nejaučia praeityje vykusių įvykių ryšio pagal tai, kuris įvykis įvyko anksčiau, kuris – vėliau. Visi įvykiai yra praeities įvykiai. Vaikas analogiškai suvokia ir ateities įvykius. Vaikai gali pradėti vartoti sąvokas „vakar“, „rytoj“, tačiau tik jau įvykusiems ar įvyksiantiems įvykiams žymėti, o ne laiko atkarpoms žymėti (Chernyak et al., 2017; McCormack & Hoerl, 2017).

4 pav. Ivykiais grindžiama laiko samprata (2–3 metų vaikai)

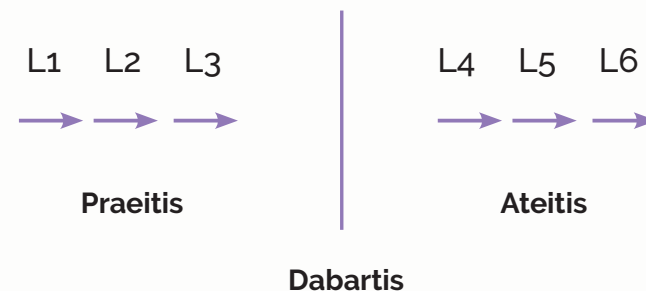
Linijinio nuo įvykių nepriklausomo laiko samprata (4–5 metų vaikai). Kitas pokytis vaikų laiko sampratoje įvyksta tarp 4 ir 5 vaiko amžiaus metų. Vaikai pradeda suprasti laiką kaip linijinį, turintį tėkmės kryptį iš praeities į ateitį, egzistuojantį nepriklausomai nuo įvykių (5 pav., laiko atkarpos žymėjimas paveiksluose – L). Vaikai priartėja prie supratimo, kad įvykiai turi savo vietą laike. Jie pradeda suprasti, kad ateities įvykis, pvz., išvyka į teatrą, tam tikru laiko momentu taps dabartimi, o paskui taps praeitimi – kaip įvykęs įvykis. Vaikai taip pat geba teisingai išdėlioti jų gyvenime vykusių praeities įvykių seką pagal nuoseklumą laike, kai tarpai tarp įvykių yra 1–2 mėnesiai. Kiek sunkiau jiems sekasi sudėlioti ateities įvykių seką. Kita vertus, jei laiko tarpai tarp ateities įvykių dideli (švęsime Kalėdas, o paskui švęsime Mamyčių dieną), ateities įvykių sekas jiems pavyksta sudėlioti lengviau. Tobulėjantis vaikų gebėjimas suprasti ateities įvykių ryšį laiko atžvilgiu sukuria prielaidas vaiko gebėjimo planuoti savo veiklą plėtotei. Iki 5 metų vaikai sėkmingai planuoti savo veiksmų dar negeba, nes jiems sunku nuosekliai išdėlioti trumpuoju laikotarpiu vykstančius veiksmus. Vaikai pradeda gana tiksliai vartoti sąvokas „prieš tai“, „po to“. 4–5 metų vaikai jau geba sudaryti taisyklingai sudėliotas kasdienių veiklų sekas: kėlimasis, prausimasis, pusryčiai, žaidimai, pietūs ir t. t. Taip pat ir tolesnių įvykių praeities bei ateities sekas: gimtadienis, šventė, išvyka ar kt. (Hudson, 2006). Jie labiau painioja artimą ateitį su nesena praeitimi, be to, sunkiau dėlioja ateities įvykių sekas.

5 pav. Linijinio nuo įvykių nepriklausomo laiko samprata
(4–5 metų vaikai)

Abstrakti laiko samprata (nuo 5 metų). Tai laiko samprata, visiškai nepriklausoma nuo įvykių. Abstrakčiam laikui matuoti naudojama laikrodžių ir kalendorių sistema (6 pav.). Pavyzdžiui, laikrodžiai padeda suprasti, kad paroje yra 24 val., kad jos slenka viena po kitos, nepriklausomai nuo to, kokie įvykiai įvyksta per paros laiko tėkmę. Kalendoriai padeda suprasti laiką kaip dienų, savaitių, mėnesių, metų, amžių tėkmę. Šis abstraktus laiko žymėjimas taip pat nesiejamas su konkrečiais įvykiais. Nuo penkerių metų vaikai dar tik mokosi suprasti laiką kaip abstraktų reiškinį ir naudoti laikrodžius bei kalendorius.

6 pav. Abstrakti laiko samprata (nuo 5 metų)

Vaikų laiko sąvokoms formuotis didelę įtaką turi tėvų ir mokytojų pokalbiai su jais apie praeities ir ateities įvykius (Hudson, 2006). Svarbu, kad kalbant atitinkamai būtų vartojami būtojo ir būsimąjo laiko veiksmažodžiai ir žodžiai, padedantys vaikui suprasti, ar tai ką tik įvykęs, ar seniai įvykęs įvykis, ar įvykis įvyks netrukus ar po tam tikro ilgesnio laiko. Tai ypač svarbu kalbant apie ateities įvykius, nes vaikas jų dar nėra patyręs, negali remtis savo atmintimi, tik verbaline (ketinimų, ateities galimybių, prognozių komentavimas) ar vizualia (pvz., laiko juosta) informacija.

KAIP VAIKAS SUVOKIA SAVE PRAEITYJE, DABARTYJE IR ATEITYJE?

Vaiko mąstymas apie save praeityje ir ateityje yra grindžiamas jo autobiografinė atmintimi ir galimų „aš“ numatymu (Nelson & Fivush, 2004). Autobiografinė atmintis – tai savo gyvenimo įvykių atmintis. Tai prisiminimai apie konkrečius įvykius tam tikru laiku vaiko praeityje, kai prisiminimai yra veikiami savi-vokos, emocijų, įvykių asmeninės prasmės. Maždaug nuo 4 metų vaikas pradeda susieti save praeityje su savimi dabartyje ir ateityje. Prisiminimus apie save praeityje stiprina tėvų kalbėjimasis su vaiku apie jo praeitį, nuotraukų žiūrėjimas, komentuo-jant, kada tai buvo, kas vyko. Be to, vaikas ir pats prisimena kai kuriuos su stipriais emociniais išgyvenimais susijusius (iš-skirtinė gimtadienio šventė) arba nuolat besikartojančius įvykius (pvz., atostogos su tėvais).

Mąstydamas apie ateitį, vaikas numato „galimus aš“, remdamasis savęs samprata dabartyje ir prisiminimais apie praeitį. Tai stiprina asmeninio tęstinumo jausmą – aš buvau, esu ir būsiu (D'Argembeau et al., 2012). Toliau pateiksime būdus, kaip vaikas kuria „galimo aš“ vaizdinius, iliustruodami tai ikimokyklinio ugdymo mokytojos Erikos Genutytės (Kauno lopšelis-darželis „Spragtukas“) užrašytais vaikų komentarais ir vaikų piešiniais.

Vaikas, kurdamas savęs ateityje vaizdinį, remiasi jam svarbiausiais praeities ir dabarties aspektais:

- atspindi dabartinę emocinę nuotaiką (Mokytoja: Kaip tu jautiesi šiame piešinyje, kuriame pavaizdavai save užaugusį? Tomas: *Aš nupiešiau save laimingą*. Vaikas kasdieniame ugdymo procese dažniausiai nusiteikęs pozityviai);
- vaizduoja savo asmenines savybes (Kipras: *Būsiu drąsus*; Maja: *Aš būsiu labai gera ir draugiška*);
- piešia kai kuriuos išvaizdos bruožus (Mokytoja: O kaip tu atrodysi ateityje? Kajus: *Trumpi plaukai bus kaip dabar*; Morta: *Kaip princesė, su ilga suknele*);
- atspindi dabartinius santykius (Meda komentuoja savęs ateityje piešinį, kuriame ji yra su šiandieniniais savo draugais: *Čia draugė mano Dominyka jau užaugusi. Arijus irgi jau užaugęs, draugas mano*);
- remiasi gyvenimo dabartinėje šeimoje patirtimi (Nojus komentuoja, kas gyvens nupieštame name: *Gyvens visa mano šeima: ir mano mama, ir tėtis, ir močiutė*);
- būsimą profesiją sieja su patirtimi artimoje aplinkoje (Eglė: *Čia nupiešiau save – gydytoją. Va, čia krikšto mama veža sužeistą žmogų su greitąja mašina*).

Vaikas atsižvelgia į savo ir suaugusiųjų skirtumus, prognozuodamas, kaip gali pasikeisti jis pats:

- vaizduoja pasikeitusią išvaizdą (Domas: *Bus juodos spalvos plaukai, nes dabar jie geltoni, o kai užauga, jie sujuodėja*);
- kūno pokyčius (Eligijus: *Turėsiu daug raumenų*);
- sveikatos pokyčius (Sofija: *Aš nešiosiu akinius*).

Nojus: Bus daug langų, kad šviesa būtų namuose, ir didelis namas

- turėti savo namus, vyrą ar žmoną ir vaiką (Matas: *Gyvensiu dideliame name ir turėsiu televizorių didelį*; Eglė: *O čia mano vaikas, kur jau eina į šitą mano namą*; Amelija: *Turėsiu vyrą, du vaikus – berniuką ir mergaitę*).

Šiandieninė socialinė situacija ir svarbūs įvykiai turi poveikį vaiko savęs ateityje projekcijai:

- mylima grupės mokytoja turi poveikį vaiko ateities profesijos vaizdiniui (Sofija: *Pasipuošiu kaip mokytoja ir užsidėsiu akinius, kaip jūs*);
- karas Ukrainoje paveikia vaiko ateities profesijos viziją (Lukas: *Būsiu kareiviu. Apsaugosiu mūsų Lietuvą*; Adomas: *Būsiu kareivis ir turėsiu ginklus gerus, snaperį, su tanku važinėsiu ir saugosiu žmones*).

Gretindamas, ką gali suaugusieji, tačiau dar negali jis pats, ar kas jam, kaip vaikui, dar neleidžiama, projektuoja padidėjusias savo galimybes:

- galimybę keisti plaukų spalvą (Saulė: *Nusidažysiu kitaip plaukus*);
- puoštis (Liepa: *Būsiu su blizgančiais auskarais*);
- naudoti grožio priemones (Izabelė: *Dažysiuos blakstienas, raudonai lūpas*);
- atlikti pareigas šeimoje (Jokūbas: *Jau čia buvau nuėjęs į parduotuvę ir nupirkęs prekes*);

Taigi, vaiko savęs tolimoje ateityje projektavimas, t. y. įsivaizdavimas, yra susijęs su savęs netolimoje praeityje, dabartyje ir netolimoje ateityje suvokimu. Savęs praeityje ir ateityje vaizdavimas bei kalbėjimas apie tai (praeities ir ateities įvykių komentavimas, aiškinimas) padeda vaikams mąstyti už „čia ir dabar“ ribų, o tai išplečia jų savo tapatybės „kas aš“ sampratą praeities prisiminimais ir savęs ateityje įsivaizdavimu (Chernyak et al., 2017).

Vaiko savęs įsivaizdavimą ateityje plėtoja mokytojo ir tėvų kalbėjimas apie ateitį, vartojant laiką žyminčius žodžius (*rytoj, prieš tai, po to, kai jau eisi į mokyklą, kai užaugs* ir pan.). Vaikui pasiūlome dėlioti laiko juostas iš savo vaikystės nuotraukų, iš mokykloje išsaugotų jo dvejų–trejų metų piešinių ir darbelių, kalbos įrašų; galime siūlyti vaikams nupiešti, kaip jis atrodė mažas, koks jis yra dabar ir koks bus suaugęs; kalbėtis su juo, ką jis mėgo žaisti, kai buvo mažas, ką žaisti mėgsta dabar, kaip jis mano, kokius žaidimus žais, kai eis į mokyklą, ir pan. Jei vaiko šeima turi, vaiką paskatinkime didėjimo tvarka dėlioti kažkada dėvėtus ir dabar dėvimus drabužėlius, avėtus batukus. Kalbėdamiesi turėtume aiškiai vartoti būtajį, esamąjį ir būsimąjį laiką bei įvairius kitus žodžius, skirtus laikui nusakyti.

Chernyak ir kt. (2017) teigia, kad save praeityje, dabartyje ir ateityje vaikui suvokti padeda bei vaiko savivoką plėtoja veiklos, kai jis piešia, lipdo ar kitaip vaizduoja save netolimoje praeityje, dabartyje, netolimoje ir tolimoje ateityje.

Toliau pristatysime ikimokyklinio ugdymo mokytojos Erikos Genutytės pateiktą vieno vaiko atvejį, kuomet jis piešė 4 piešinius ir kalbėjosi su mokytoja apie tai, ką nupiešė.

Marko (5 m. 1 mėn.) savęs netolimoje praeityje, dabartyje, netolimoje ir tolimoje ateityje vaizdavimo ir komentavimo atvejis

Piešinys: Ką aš veikiu vakar iki pietų?

Markas: – *Vakar mes žaidėm krepšinį su treneriu. Nes man patinka žaisti krepšinį su vaikais.*
Mokytoja: – Kada, sakai, tai vyko?
Markas: – *Vakar.*

Piešinys: Ką aš veikiu dabar?

Mokytoja: – Gal gali papasakoti, ką čia nupiešei?
Markas: – *Aš nupiešiau mūsų grupę, vaikus, kur [jie] žaidžia. Tave nupiešiau čia. Parašiau, kad čia virtuvė yra.*
Mokytoja: – O kodėl nupiešei būtent tai?
Markas: – *Nes aš dabar nupiešiau, ką matau.*
Mokytoja: – O kada tai vyksta?
Markas: – *Tai dabar.*

Piešinys: Ką aš veiksiu šiandien iki pietų?

Mokytoja: – Papasakok, ką čia nupiešei?

Markas: – *Nupiešiau lauką, kur mes gaudynių žaidžiam. Dar nupiešiau darželį, pavėsinę, Lietuvos vėliavą.*

Mokytoja: – O kodėl nupiešei būtent tai?

Markas: – *Nes man patinka lauke žaisti gaudynių.*

Mokytoja: – O kada tai vyks?

Markas: – *Šiandien, nu paskui.*

Piešinys: Ką aš dažniausiai veiksiu iki pietų, kai jau būsiu suaugęs?

Mokytoja: – Gal gali papasakoti, ką čia nupiešei?

Markas: – *Nupiešiau, kaip aš piešiu paveikslą.*

Mokytoja: – O kodėl nupiešei būtent tai?

Markas: – *Nes kai užaugsiu, noriu būti dailininkas.*

Mokytoja: – O kada tai vyks?

Markas: – *Nu, tai kai užaugsiu.*

Matyti, kad 5 metų vaikas puikiai skiria laiką „vakar, dabar, šiandien – paskui (vėliau), kai užaugsiu“. Bando žodžiais nusakyti dabarties momentą: „*Nes aš dabar nupiešiau, ką matau [šiuo metu grupėje]*“. Ateityje laiką iki pietų vaikas sieja su profesine veikla: „*Nupiešiau, kaip aš piešiu paveikslą. <...> Nes kai užaugsiu, noriu būti dailininkas.*“

Tokias veiklas galime siūlyti vaikams maždaug nuo 4 metų. Tai padės jiems pamažu augintis savo gyvenimo tėkmės supratimo patirtį.

Anksčiau paminėtos veiklos ir savęs vaizdavimas tolimoje ir netolimoje praeityje, dabartyje, netolimoje ir tolimoje ateityje **padeda vaikui remtis autobiografinėmis atmintimis ir kurti „galimo aš“ vaizdinius, vis geriau suvokiant save ir savo gyvenimo liniją.**

KAIP VAIKAS SUVOKIA ISTORINĮ LAIKĄ?

Save praeityje, dabartyje ir ateityje vaikui suvokti padeda jo paties turimi prisiminimai, tėvų ir mokytojų užfiksuoti jo augimo ir veiklos ženklai (pvz., nuotraukos, piešiniai), dabarties veikla ir savęs ateityje vaizdinių kūrimas, remiantis žinojimu apie žmonių gyvenimą.

Suvokti istorinį laiką vaikui yra sunkiau, nes jis negali pasiremti tiesiogine savo patirtimi. Jis turi remtis iš įvairių šaltinių gaunama informacija: mokytojų ir tėvų (globėjų) istoriniai pasakojimai, lankymasis muziejuose, prie senovinių pastatų, istorinių paminklų, senų nuotraukų žiūrėjimas ir kt. Be to, vaikai iki 5 metų negali suprasti tokių abstrakčių sąvokų kaip „šimtmetis“, „tūkstantmetis“.

Kita vertus, tyrimai (Skjæveland, 2017) rodo, kad vaikai gali suprasti istorinį laiką ir turi chronologijos jausmą, netgi nesuprasdami jo matavimo vienetų. Vaikai orientuojasi pagal žmonių gyvenimo įvykių seką. Ketvirtais–penktais gyvenimo metais vaikai jau gali skirti praeities ir dabarties pastatus, transporto priemones, buitines daiktus, žmonių darbus, jeigu apie tai turi pakankamai informacijos. Istorinę laiko juostą vaikai gali sudėlioti, jeigu tam tikri laikotarpiai pavadinti ne abstrakčiai, o kiekvienas laikotarpis turi vaikui suprantamą asociatyvų, su tam tikrais įvykiais siejamą, pavadinimą, pvz., praeitis šimtmetis – senelių ir prosenelių laikai. Asociatyvūs pavadinimai sukonkreтина, apie kokį istorinį laikotarpį kalbame, nevartodami vaikui dar nesuprantamų dydžių – „šimtmetis“, „tūkstantmetis“.

Skjæveland (2017) teigia, kad istorinio laiko supratimas labiau priklauso nuo vaikų ugdymo, o ne nuo jų raidos.

Siekdami ugdyti ketverių–šešerių metų vaikų istorinio laiko supratimą, galime pasiremti pasiteisinusia ikimokyklinio ugdymo mokytojos Rasos Čepienės (Vilniaus lopšelis-darželis „Gintarėlis“) patirtimi.

Mokytoja Rasa Čepienė vaikų istorinės laiko sampratos plėtolei naudojo laiko juostą, kuri turėjo šiuos pavadinimus: **akmens ir geležies laikai** – žmonijos priešistorės laikotarpis, kurio metu įrankiai, ginklai ir papuošalai buvo gaminami iš akmens, žalvario ir geležies; **kunigaikščių laikai** – viduramžiai ir naujieji laikai (XIII a. pradžioje susikuria Lietuvos valstybė, 1253 m. liepos 6-oji – Karaliaus Mindaugo karūnavimo diena); **senelių laikai** – naujausieji laikai (1918 m. vasario 16-oji – Lietuvos valstybės atkūrimo diena, 1990 m. kovo 11-oji – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diena), **dabartis, ateitis**.

Kad vaikai geriau suprastų laiko juostą, šios istorinio laiko sąvokos buvo iliustruotos paveikslėliais (žr. 7 paveikslą). Vaikai su istorine laiko juosta susijusias sąvokas geriau supranta, kai mes kalbamės su jais apie pirmuosius mūsų protėvius, kartu su jais prasmingai švenčiame valstybines šventes – Liepos 6-ąją (Lietuvos valstybės diena – Mindaugo karūnavimo diena), Vasario 16-ąją (Lietuvos valstybės atkūrimo diena), Kovo 11-ąją (Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diena), kalbamės apie Lietuvai reikšmingą įvykį – demokratinius Lietuvos Prezidento rinkimus, svajojame apie ateities įvykius.

7 pav. Istorinė laiko juosta ir paveikslėliai dėliojimui

ĮVYKIAI

MEDŽIOKLĖ

KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMAS

BALTIJOS
KELIAS

LIETUVOS PREZIDENTO
RINKIMAI

APSIGYVENIMAS KITOJE
PLANETOJE

ISTORINIAI
LAIKOTARPIAI

AKMENS IR GELEŽIES
LAIKAI

KUNIGAİKŠČIŲ LAIKAI

SENELIŲ LAIKAI

DABARTIS

ATEITIS

PASTATAI

SUSISIEKIMAS

Naudojant šią laiko juostą, svarbu su vaikais kalbėtis, ką reiškia akmenis ir geležies laikai, kad tai buvo labai seniai, kad tuomet gyveno pirmieji mūsų protėviai, kad jie naudojosi gamtos duodamomis gėrybėmis ir dar nebuvo atradę daugybės nuostabių dalykų, kurie padeda mums gyventi šiandien. Galima apsilankyti muziejuje, kuriame vaikai pamato priešistorės laikų žmonių dirbinius iš titnago, žalvario ir geležies, išgirsta apie to laiko žmonių gyvenimo būdą. Galime vartyti ir skaityti vaikų enciklopedijos skyrelius: „Akmenis amžius“, „Geležies amžius“, „Iš kur žinome apie senovę“ (Idomusis pasaulis. Mano pirmoji enciklopedija, 2021).

Taip pat svarbu pasikalbėti, ką reiškia kunigaikščių laikai (atskiros kunigaikštystės Lietuvos teritorijoje, vėliau – suvienytoje Lietuvoje), kas yra valstybė, kaip kūrėsi mūsų valstybė, kad Mindaugas yra Lietuvos valstybės žemių, kurias iki tol valdė atskiri kunigaikščiai, vienytojas. Sukūrus Lietuvos valstybę, Didysis Lietuvos kunigaikštis buvo karūnuotas Lietuvos karaliumi (žr. Naudingos nuorodos. Ką papasakoti vaikams apie Valstybės dieną – Liepos 6-ąją, Mindaugo karūnavimo dieną).

Senelių laikai vaikams suprantami kaip nelabai seniai praėję laikai, kurių kai kuriuos įvykius dar mena jų proseneliai ir seneliai. Švenčiant Vasario 16-ąją svarbu kalbėti apie tai, kad Mindaugo suvienyta ir ilgą laiką klestėjusi Lietuva vėliau buvo priešų užgropta, neturėjo nei savo vardo, nei sostinės, nei teritorijos, tačiau išsaugojo kalbą ir papročius. Daugiau nei prieš šimtą metų (vaikams paaiškiname, kad tiek trunka visas ilgaamžio žmogaus gyvenimas) Vasario 16 dieną Lietuvos valstybė buvo atkurta: kaimyninėms šalims buvo išreikšta Lietuvos tautos valia, kad Lietuva yra atkuriamą kaip savarankiška valstybė su sostine Vilniumi ir savo sienomis (žr. Naudingos nuorodos. Ką papasakoti vaikams apie Lietuvos valstybės atkūrimo dieną – Vasario 16-ąją).

Vaikai kuria, perkuria, žaidžia Lietuvą. Jos teritoriją užpildo namais. Vėliau, kilus idėjai iš akmenukų sudėlioti Gedimino kalną, dalis namų pašalinama

Pasitikdami Vasario 16-ąją vaikai kuria Lietuvos valstybės sienas

Prasideda siužetinis žaidimas: žmonės į namus eina gintaro takeliu, įsikuria namuose, lipa į Gedimino kalną

Švenčiant Kovo 11-ąją – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dieną – su vaikais kalbamės, kad tuo metu mūsų valstybė gyvavo, turėjo savo vardą, sostinę ir teritoriją, tačiau iš jos buvo atimta teisė patiems valdyti šalį, patiems spręsti savo likimą ir tvarkyti savo reikalus. Kovo 11-ąją Lietuva atkūrė savo nepriklausomybę ir tapo laisva šalimi. Su vaikais galime pasikalbėti, kaip jie supranta laisvę. O kaip jaustųsi, jeigu jų laisvė būtų apribota? Prieš šventes apgalvojame, kaip padėti vaikams patirti Lietuvą ir svarbiausius jos įvykius: išeiti į gatvę, pajauti šven-

tinę nuotaiką, apžiūrėti papuošimus, iškabintas vėliavas. Vaikai gali kurti meno kūrinius (piešinius, lipdinius, šokį ir pan.), skirtus Lietuvai. Suderiname, kad vaikų darbai papuoš gyvenvietėje esančią biblioteką, daugiafunkcij centrą, viešąsias miesto erdves. Su tėvais susitariame, kad jie nusives vaikus į šventinius renginius, koncertus, kad vaikai pajustų žmonių vienybę.

Vaikai skirtingais būdais išreiškia, kas jiems yra Lietuva, kaip jie ją patiria. Jie piešia Gedimino pilį, medžius, žmones ▼

Vaikai dėlioja iš savo pačių anksčiau nupieštų piešinių iškirptus objektus, pasvarstydami, kas jiems yra Lietuva

Dabarties laikotarpiu kas penkeri metai vyksta Lietuvai svarbus įvykis – Prezidento rinkimai. Su vaikais kalbamės apie tai, kad Prezidentas yra Lietuvos valstybės vadovas, atstovauja Lietuvai santykiuose su kitomis šalimis, rūpinasi Lietuvos saugumu. Su vaikais aiškinamės, kaip vyksta rinkimai. Galime organizuoti už šventės organizavimą, tvarką grupėje ar kt. atsakingo vaiko rinkimus grupėje.

Ateitį su vaikais apmąstome, kalbėdamiesi apie tai, ką apie ją jie jau žino, kaip jie ją įsivaizduoja ir pan.

Valstybei svarbiais įvykiais pagrįsta istorinė laiko juosta yra pagrindas pirmosioms vaiko žinioms apie Lietuvos valstybę ir jos istoriją, tai proga kalbėti apie valstybės simbolius, ugdyti(s) tautinį ir pilietinį tapatumą.

Šią laiko juostą vėliau galime naudoti, siūlydami vaikams suskirstyti pastatų, transporto priemonių, informacijos perdavimo priemonių ir būdų, maisto gaminimo įrangos, darbo priemonių, aprangos ir pan. paveikslėlius pagal tai, kuriam istoriniam laikotarpiui jie priklauso. Mokytojos Rasos Čepienės patirtis rodo, kad transporto priemonės istoriniams laikotarpiams teisingai priskiria apie pusė ketverių metų vaikų, dauguma penkiamečių vaikų ir beveik visi šešiamečiai vaikai. Pastatus teisingai priskiria trečdalis ketverių metų vaikų, du trečdaliai penkiamečių vaikų ir beveik visi šešiamečiai vaikai. Istorinius įvykius istoriniams laikotarpiams teisingai priskiria tie

vaikai, su kuriais apie tai kalbamasi, prasmingai švenčiamos valstybinės šventės, žaidžiami istoriniai naratyviniai žaidimai, rengiamos dramatizacijos, persirengiant senoviniais drabužiais, lankomasi muziejuose, pilyse, dvaruose, pokalbiams į grupę kviečiami įvykius menantys seneliai.

Su vaikais žiūrinėjame ir skaitome vaikams skirtas knygeles apie Lietuvos istoriją, jos kunigaikščius, gyvenimą pilyje, apie pasaulio istoriją, anksčiau gyvenusius žymių žmonių vaikystę, žmonijos išradimus, judėjimo priemonių pokyčius laikui bėgant ir pan. (žr. Naudingos nuorodos. Ką žiūrinėti ir skaityti su vaikais).

KOKIAS VEIKLAS PRASMINGA SIŪLYTI VAIKAMS, ATSIŽVELGIANT Į JŲ LAIKO SAMPRATĄ?

Veiklos pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė. Veiklos, kurias prasminga siūlyti skirtingo amžiaus vaikams laiko ir istorinei sampratai plėtoti

Vaikų amžius	VEIKLOS
Iki 2 m.	- Kurti dienos rutinos ritualus ir jų laikytis: plauname rankytes, jas nusišluostome ir einame valgyti; nusirengiame, klausomės lopšinės ir miegame. - Žaisti 2–3 veiksmų žaidimus. Atlikti 2–3 natūralius judesius eilės tvarka. Klausytis kelių pasikartojančių garsų ritmo. - Klausytis kelių sakinių istorijų ir, žiūrinėjant paveikslėlius, suprasti, kas vyksta. - Kalbėtis (parodyti ar atsakyti): kas? ką daro? kur yra?

Nuo 2–3 m.

- Skirstyti dienos įvykius žyminčius paveikslėlius į 2 dalis: 1) jau įvyko, buvo ir 2) dar vyks.
- Iš 4–5 paveikslėlių atrinkti tris: ką aš veikiu per dieną.
- Tyrinėti savo veiklos trukmę, naudojant 1, 3, 5 minučių trukmės smėlio laikrodžius ar muzikos atkarpas: ką galiu nuveikti, kol išteks smėlis arba skambės muzika.
- Kalbėtis su mokytoja, vartojant būtąjį laiką praeities įvykiams nusakyti.
- Kalbėtis – ką veikiu, žaidžiau šiandien, ką norėsiu veikti, žaisti rytoj.
- Klausytis trumpų veiksmo istorijų, po kiekvieno veiksmo parenkant paveikslėlį su veikėju, atliekančiu tą veiksmą.

Nuo 4–5 m.

- Paveikslėlius dėlioti, ką veikė per parą (ryte, dieną, vakare, naktį), per savaitę (naudojant savaitės dienų kalendorių), per mėnesį, per metus.
- Paveikslėliais dėlioti dienos rutinos, veiklų ar įvykių planą. Dienos eigoje įvykiui įvykus paveikslėlį perkelti į „atlikta“, kad atsiskirtų tai, kas dar įvyks, nuo to, kas jau įvyko. Įvykių paveikslėlius galima nusipiešti ir patiems.
- Kalbėtis apie tai, kas vyko ir vyks, vartojant būtąjį ir būsimąjį laikus. Aptarti, kuris įvykis įvyko anksčiau nei kitas. Kuris įvykis įvyks greičiau nei kitas.
- Kurti šeimos istorijos laiko juostas, šeimos istorijos pasakojimus, žiūrinėti šeimos nuotraukas, relikvijas ir pan.
- Kalbėtis apie reikšmingus savo ir šeimos gyvenimo įvykius, sudėti juos chronologine tvarka.
- Kurti istorinio laiko juostas. Lankytis muziejuose, prie istorinių paminklų, pajauti istorinių artefaktų kvapus, formas ir pan. Rengtis ankstesnių laikų rūbais.
- Žaisti naratyvinius istorinio pobūdžio žaidimus. Pavyzdžiui, pagal knygelę „Žygimantas Augustas ir valdovo sostas“ (2018) – padėti būsimajam valdovui surasti kalaviją, apsiaustą ir kunigaikščio karūną.
- Aiškintis, koku laikotarpiu gyveno vaikų rašytojas, kompozitorius, dailininkas, ką jis veikė vaikystėje.

Nuo 5 m.

- Patiems kurti istorinio laiko juostas, pasirinkus dominančius objektus: transportas, informacijos perdavimo priemonė ir pan.
- Klausytis istorinių pasakojimų, juos atpasakoti, dramatinizuoti. Domėtis Lietuvos vėliavos, herbo, himno atsiradimo istorija. Domėtis Lietuvos papročiais ir tradicijomis.
- Stebėti senovinius paveikslus ar jų reprodukcijas, kalbėtis apie tai, ką jie pasakoja apie to meto žmonių gyvenimą.
- Vartyti istorijos enciklopedijas, tyrinėti laiko juostas ir klausytis žodinių komentarų.

5.

KAIP INTEGRUOTI EMOCINIŲ IR ELGESIO PROBLEMŲ ANKSTYVOSIOS PREVENCIJOS PROGRAMAS Į MOKYKLOS IKIMOKYKLINIO UGDYMO PROGRAMĄ?

Ankstyvoji prevencija – tai veikla, kuria siekiama užkirsti kelią vaikų sveikatai žalingo elgesio įpročiams, emocinėms ir elgesio problemoms atsirasti arba bent jau sumažinti jų atsiradimo tikimybę. Tyrimai ir praktinės patirtys rodo, kad veiksmingiausia yra ugdyti tuos vaikų socialinius gebėjimus, kurie užkerta kelią žalingo elgesio atsiradimui, o ne vėliau bandyti keisti žalingus elgesio įpročius kitais. Nustatyta, kad laiku įgyti tvirti socialiniai gebėjimai užkerta kelią ne tik čia ir dabar kylančioms problemoms, bet ir problemoms, išryškėjančioms paauglystėje.

Dėl didelės ankstyvosios prevencijos programų vertės sveikai vaiko raidai, Lietuvos ikimokyklinio ugdymo mokyklose įgyvendinama keletas šio pobūdžio programų. Ankstyvosios prevencijos veiklos kartais įgyvendinamos kaip atskiros programos, o ne kaip mokyklos programos dalis. Tai skaido visuotinį vaiko ugdymąsi į atskirus fragmentus, kurie kartais netgi dubliuoja vienas kitą. Tad būtina ankstyvosios prevencijos programas integruoti į mokyklos ikimokyklinio ugdymo programą, o ne vykdyti atskirai.

Pasirenkant, kurią ankstyvosios prevencijos programą įgyvendinti, mokyklai svarbu pasitikrinti, ar ji yra įtraukta į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos patvirtintų prevencinių programų sąrašą (<https://www.nsa.smsm.lt/ugdymo-departamentas/ugdymas-ir-prevencija/prevencines-programos/prevenciniu-programu-sarasas/>). Į sąrašą įtrauktos saugios, vertingos ir kokybiškos ankstyvosios prevencijos programos.

Mokyklai prasmingai pasirinkus įgyvendinti vieną ar kitą ankstyvosios prevencijos programą, rekomenduotume:

- aptarti, kokius vaikų pasiekimus padės plėtoti pasirinkta ankstyvosios prevencijos programa, ir į tai atsižvelgti ją įgyvendinant;
- apsvarstyti, koks ankstyvosios prevencijos programos turinys ir veiklos papildo mokyklos programoje numatytas veiklas, ir nutarti, kurias ankstyvosios prevencijos veiklas įtraukti į mokyklos programą;
- išanalizuoti, kokie metodai naudojami ankstyvosios prevencijos veikloms įgyvendinti, ir juos įtraukti į mokyklos programą;
- ankstyvosios prevencijos veiklos gali būti įgyvendinamos kaip integrali vaikų veiklos dalis arba kaip atskira bendravimo valandėlė (jeigu taip rekomenduoja programos kūrėjai);

- mokyklos tinklalapyje šalia mokyklos programos gali būti pateikti įgyvendinamų ankstyvosios prevencijos programų simboliniai ženklai. Šiuos ženklus galime uždėti ir ant mokyklos ikimokyklinio ugdymo programos titulinio puslapio. Ankstyvosios prevencijos programų simboliniai ženklai rodo, kad mokyklos programa integruoja šių programų turinį.

Toliau pateikiame 2 lentelę, kurioje nurodomas ankstyvosios prevencijos programos pavadinimas ir trumpai pristatomas programos turinys. Kaip matyti, ankstyvosios prevencijos programų turinys skirtas paremti svarbiausių socialinių gebėjimų ugdymąsi, tačiau plėtojami ir kai kurie specifiniai gebėjimai, pvz., emocinių ir elgesio sunkumų įveikos gebėjimai.

2 lentelė. Lietuvos ikimokyklinio ugdymo mokyklose įgyvendinamos ankstyvosios prevencijos programos

Ankstyvosios prevencijos programa	Programos turinys
 Tarptautinė emocijų ir elgesio ankstyvosios prevencijos programa „Zipio draugai“	Vaikai ugdomi sunkumų įveikimo gebėjimus. Jie mokosi atpažinti savo ir kitų vaikų sunkius jausmus, rasti draugų ir išsaugoti draugystę; įveikti vienišumą, atstūmimą ar priekabiavimą; spręsti nesutarimus ar konfliktus socialiai priimtinais būdais; atpažinti geros išeities savybes; priimti tinkamą sprendimą sudėtingose situacijose; išgyventi pokyčius ir netektis; prisitaikyti prie naujų aplinkybių; kreiptis pagalbos ir padėti kitiems. ▶ Plačiau: https://www.vaikolabui.lt/
 Programa „Kimochi“ (japoniškai – „jausmas“)	Vaikai žaisdami mokosi atpažinti savo ir kitų emocijas, sužino ir išbando būdus, kaip valdyti savo emocijas. Vaikai naudoja žaislus, kurie simbolizuoja skirtingas nuotaikas ir charakterius: • nuolat besikeičiančios nuotaikos Debesėlis, • nedrąsus Vikšrelis, • valdinga ir kaprizinga Katė, • nerimaujanti Balandė Meilė, • išdykusi Lipšniakojė. ▶ Plačiau: https://www.kimochis.com/
 Socialinio emocinio ugdymo programa „Siautukai“	Programa skatina vaikus vis geriau atpažinti ir suprasti savo emocijas, jas sukėlusias situacijas ir priežastis, išlaisvinti savireguliacijos procesus, įgalinančius kryptingai plėtoti asmenines savybes ir gebėjimus, įveikti iššūkius, valdyti santykių kūrimą ir mokymąsi, globoti ir rūpintis kitais, kurti tvirtus santykius ir priimti atsakingus sprendimus. ▶ Plačiau: https://www.siautukai.lt/

6.

KAIP IKIMOKYKLINIO UGDYMO(SI) TURINYS „AŠ IR BENDRUOMENĖ“ DERA SU PRIEŠMOKYKLINIU UGDYMO(SI) TURINIU?

Siekdami vaikų ugdymo(si) kokybės, stengiamės apmąstyti sąsajas tarp vykdomų programų. Svarbu, kad vaikų perėjimas nuo vienos ugdymo(si) programos prie kitos būtų sklandus, nuoseklus, kad nebūtų nenaudingo

kartojimo ar ugdymo(si) turinio duobių.

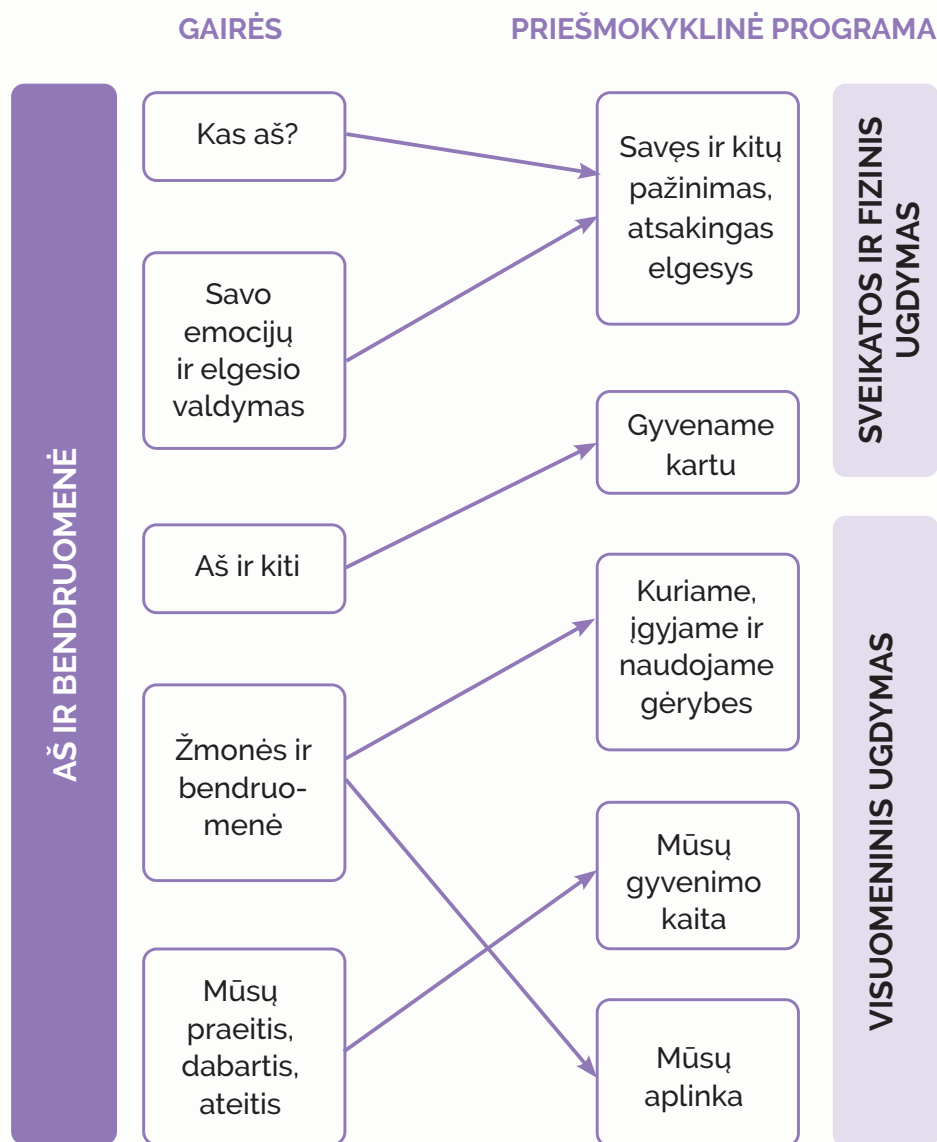
Atnaujinant ar kuriant mokyklos ikimokyklinio ugdymo pro-

gramą aktualu apmąstyti, kaip ji derės su *Priešmokyklinio ugdymo bendrąja programa* (toliau – *Priešmokyklinė programa*). Vaikų sociokultūriniam raštingumui skirtas ugdymo(si) turinys *Gairėse* ir *Priešmokyklinėje programoje* struktūriškai išdėstytas šiek tiek kitaip. Tad kyla natūralus klausimas – ar ugdymo(si) turinys dera? Ar išlaikomas jo tęstinumas. 8 paveiksle matome, kaip *Gairių* ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinio tęstinumas išlaikomas *Priešmokyklinėje programoje*“.

Meilės mokytojai raiška piešiniu

8 pav. Gairių ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinio tęstinumas

Priešmokyklinėje programoje

8 paveiksle matyti, kad *Gairių ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“* turinys *Priešmokyklinėje programoje* pateiktas dviejose ugdymosi turinio dalyse – „Sveikatos ir fizinis ugdymas“ ir „Visuomeninis ugdymas“. Turinys „Kas aš“ ir „Savo emocijų ir elgesio valdymas“ toliau plėtojamas *Priešmokyklinės programos* turinyje „Savęs ir kitų pažinimas, atsakingas elgesys“ (dalis – Sveikatos ir fizinis ugdymas), daugiau dėmesio skiriant asmeninėms savybėms, atkaklumui, atsakingumui, tikslo siekimui, savo ir kitų saugumui.

Gairių ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinys „Aš ir kiti“, „Žmonės ir bendruomenės“, „Mūsų praeitis, dabartis, ateitis“ toliau plėtojamas *Priešmokyklinės programos* ugdymosi turinio poskyriuose „Gyvename kartu“, „Kuriame, įgyjame ir naudojame gėrybes“, „Mūsų gyvenimo kaita“, „Mūsų aplinka“ (dalis – Visuomeninis ugdymas). *Priešmokyklinėje programoje* daugiau dėmesio skiriama savo indėlio į bendruomenės gyvenimą, pilietiškumo ugdymuisi, nutolusių vietovių ir žmonių jose pažinimui, praeities tyrinėjimams. Taip pat pirminio supratimo apie ekonominius žmonių ryšius supratimui – gėrybių kūrimas, įsigijimas, tausojimas; mainai, dovanojimas, skolinimas; darbas ir pinigai.

Gairių ugdymo(si) srities „Aš ir bendruomenė“ turinio tęstinumo *Priešmokyklinėje programoje* apmąstymas padės pasiekti mokyklos ikimokyklinio ugdymo programos dermę su *Priešmokykline programa*, taigi, padės užtikrinti vaikų supratimą apie save ir sociokultūrinę aplinką nuosekliai auginantį turinį.

NAUDINGOS NUORODOS

1. Ką papasakoti vaikams apie Valstybės dieną – Liepos 6-ąją (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dieną.

Mindaugo karūnavimo – Valstybės diena. <https://tikraknyga.lt/mindaugo-karunavimo-valstybes-diena/>

Ką nuveikti su vaiku Mindaugo karūnavimo dieną <https://www.tevu-darzelis.lt/ka-nuveikti-su-vaiku-mindaugo-karunavimo-diena-liepos-6-d/>

Kaip švęsti Karaliaus Mindaugo karūnavimo dieną su mažais vaikais? <https://tavovaikas.lt/3-7-metu-vaiko-lavinimas/g-8947-kaip-svesti-karaliaus-mindaugo-karunavimo-diena-su-mazais-vaikais>

2. Ką papasakoti vaikams apie Lietuvos valstybės atkūrimo dieną – Vasario 16-ąją ir Lietuvos nepriklausomybės dieną – Kovo 11-ąją.

Papasakokite vaikams, kuo skiriasi Vasario 16-oji ir Kovo 11-oji. <https://tavovaikas.lt/mokslai/g-61878-papasakokite-vaikams-kuo-skiriasi-vasario-16-oji-ir-kovo-11-oji>

Supaprastinta Vasario 16-osios istorija vaikams. https://www.youtube.com/watch?v=fpD_8ECM_S4 (mokytojų žinojimui)

Kas? Kaip? Kodėl? Apie valstybingumo šventes vaikams. Kovo 11-oji. <https://www.pilietiskumomokykla.lt/topics/activities/saves-ir-vi-suomenes-tyrinejimas/lt-kovo-11-oji/> (mokytojų žinojimui)

3. Ką žiūrinėti ir skaityti su vaikais: istorinė laiko tėkmė

Jasinskytė, V. ir Ryčkov, A. (2018). *Žygimantas Augustas ir valdovo sostas*. Šviesa.

Latvėnaitė-Kričienienė, S., Krivickaitė-Leišienė, E., Monkevičienė, O. ir Stupurienė, V. (2021). *Pasaulis be sienų. Žaismė ir atradimai. Rekomendacijos ikimokyklinio ugdymo pedagogui*. II rinkinys. Vitae Litera.

Mavratil, O. (2023). *Gyvenimas pilyje*. Nieko rimto.

Mickutė, L. ir Babilaitė, I. (2020). *Pasaka apie paskutinį Lietuvos princą*. 700 eilučių.

Sekaninová, Š. ir Velčovský, T. (2021). *Pasaulį pakeitusios transporto priemonės*. Nieko rimto.

Tūma, T. ir Texlová, P. (2021). *25 žymių žmonių vaikystė*. Alma littera.

Vitkus, Z. (2019). *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki XXI amžiaus*. Alma littera.

Vitkus, Z. (2021). *Lietuvos valdovai pasakoja vaikams*. Alma littera.

4. Ką žiūrinėti ir skaityti su vaikais: žmonės ir vietovės

Hale, R., Lee, S., Jones, J., & Davis, S. *Pirmasis atlasas*. (2023). Alma littera.

Kitsy enciklopedija vaikams. (2022). Alma littera.

Oldham, M., Bone, E., Frith, A., James, A., Lacey, M., & Wheatley, A. (2021). *Idomusis pasaulis. Mano pirmoji enciklopedija*. Baltos lankos.

Pasaulio atlasas vaikams. Žemynai. Valstybės. Įžymybės. (2016). Vaiga.

NAUDOTA LITERATŪRA

- Bavidge, J. (2006). Stories in Space: The Geographies of Children's Literature. *Children's Geographies*, 4(3), 319–330. <http://dx.doi.org/10.1080/14733280601005682>
- Chernyak, N., Leech, A. K., & Rowe, L. M. (2017). Training Preschoolers' Prospective Abilities Through Conversation About the Extended Self. *Developmental Psychology*, 53(4), 652–661. <http://dx.doi.org/10.1037/dev0000283.supp>
- D'Argembeau, A., Lardi, C., & Van der Linde, M. (2012). Self-defining future projections: Exploring the identity function of thinking about the future. *Memory*, 20(2), 110–120. <http://dx.doi.org/10.1080/09658211.2011.647697>
- Fromboluti, C. S., & Seefeld, C. (1999). *Early Childhood: Where Learning Begins. Geography with Activities for Children Ages 2 to 5 Years of Age*. Nationale Institute on Early Childhood Development and Education.
- Hudson, J. A. (2006). The Development of Future Time Concepts Through Mother-Child Conversation. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52(1), 70–95. <https://doi.org/10.1353/mpq.2006.0005>
- Kelly, A. (2025). Exploring Children's Geographies at Key Stage Two. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 14(4), 342–347. [https://doi.org/10.1038/2046/05/04_0342-06_\\$20.00/0](https://doi.org/10.1038/2046/05/04_0342-06_$20.00/0)
- McCormack, T., & Hoerl, C. (2017). The Development of Temporal Concepts: Learning to Locate Events in Time. *Timing & Time Perception*, 5, 297–327. <https://doi.org/10.1163/22134468-00002094>
- Nelson, K., & Fivush, R. (2004). The Emergence of Autobiographical Memory: A Social Cultural Developmental Theory. *Psychological Review*, 111(2), 486–511. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.111.2.486>
- Skjæveland, Y. (2017). Learning history in early childhood: Teaching methods and children's understanding. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 18(1), 8–22. <https://doi.org/10.1177/1463949117692262>
- Scoffham, S. (2019). The world in their heads: children's ideas about other nations, peoples and cultures. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 28(2), 89–102. <https://doi.org/10.1080/10382046.2019.1529712>

PADĖKA

Dėkojame vaikams, jų tėveliams, ikimokyklinio ugdymo įstaigų komandoms, pasidalinusiems savo gyvenimo vaikų darželyje patirtimi, kuri yra panaudota leidinio iliustracijoms:

Vilniaus lopšelio-darželio „Gintarėlis“ komandai: direktorei Laimai Bartaškienei, direktorės pavaduotojams ugdymui Agnei Draučikaitei, Simonui Pastarnokui, mokytojai Rasai Čepienei

Kauno menų darželio „Etiudas“ komandai: direktorei Solveigai Žagarinskienei, direktorės pavaduotojai ugdymui Virginijai Bielskienei, meno mokytojoms Gabijai Blochinai, Linai Statkevičienei, Dovilei Talačkaitei, Jurgitai Urnižienei

Vilniaus lopšelio-darželio „Saulėtekis“ komandai: direktorei Margaritai Dzedulionienei, direktorės pavaduotojai ugdymui Jelenai Vildžiūnienei, mokytojoms Ernestai Lapeiko, Anai Paulauskienei, logopedei Daivai Kauklytei

Vaikų darželio „Strazdanėlės“ komandai: direktoriui Petruui Kričenai, direktoriaus pavaduotojai Sonatai Latvėnaitei-Kričenienei, mokytojoms Agnei Ančaitei-Kovalenkienei, Astai Kazlauskienei

Vilniaus lopšelio-darželio „Vydūnėlis“ komandai: direktorei Monikai Kelpšienei, mokytojoms Olgai Bagrovai, Vaidai Balčiūnaitytei, Jolantai Balnienei, Eglei Griškevičienei, Jūratei Karkauskienei, Gražinai Kasperavičienei, Justinai Norkūnienei

Kauno lopšelio-darželio „Vilnelė“ komandai: direktoriui Rolandui Bulotai, direktoriaus pavaduotojai ugdymui Vilmai Sobolienei, mokytojoms Vaidai Nainei, Vaidai Ramanauskienei, mokytojo padėjėjai Daivai Ščerbakovienei, mokinio padėjėjai Linai Urnikienei, meno mokytojai Jurgitai Kolčinai